

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Katedra sociální patologie a prevence

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2018

Petra Kalasová

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra sociální patologie a sociologie

Rozpad rodiny a jeho dopady na dítě

Bakalářská práce

Autor: Petra Kalasová
Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální patologie a prevence
Vedoucí práce: PhDr. Jan Hubert
Oponent: PhDr. Josef Kasal, Ph.D, MBA

Zadání bakalářské práce

Autor:	Petra Kalasová
Studium:	P15K0083
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální patologie a prevence
Název bakalářské práce:	Rozpad rodiny a jeho dopady na dítě
Název bakalářské práce AJ:	Family separation and consequences for the child

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce vymezuje základní definici rodiny, úplnou a neúplnou rodinu, zdůvodňuje důležitost funkčního, zdravého rodinného prostředí a vliv kvalitních rodičovských vzorů na vývoj a socializační proces u dítěte. Představuje hlavní příčiny rozpadu rodiny a jejich dopady a rizika pro dítě. Empirické šetření menšího rozsahu využívá kvalitativní metody výzkumu. Obsahuje případové studie poukazující na vliv neúplné rodiny na vývoj a další život jedince v dospělosti.

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0. KRAUS, Blahoslav. Životní styl současné české rodiny. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, 246s., ISBN 978-80-7435-544-8. MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER. Výpravy za člověkem. Praha: Odeon, 1981. Klub čtenářů (Odeon). MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-24-9. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. Krizová intervence pro praxi. Praha: Grada, 2004. Psyché (Grada). ISBN 80-247-0586-9.

Garantující pracoviště:	Katedra sociální patologie a sociologie, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	PhDr. Jan Hubert
Oponent:	PhDr. Josef Kasal, MBA, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	5.1.2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci pod názvem „Rozpad rodiny a jeho dopady na dítě“ vypracovala samostatně pod odborným vedením vedoucího práce PhDr. Jana Huberta a pravdivě uvádím seznam použité odborné literatury a pramenů.

V Hradci Králové dne 5 dubna 2018

Poděkování

Tímto velice děkuji vedoucímu práce PhDr. Janu Hubertovi za odborné vedení, cenné rady, vstřícný a trpělivý přístup.

Dále také děkuji respondentům, kteří mi poskytli své životní příběhy ke zpracování kazuistik a uskutečnění kvalitativního výzkumu.

Anotace

KALASOVÁ, Petra. *Rozpad rodiny a jeho dopady na dítě*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2018. 72 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá problematikou rozpadu rodiny a jeho vlivu na dítě. Hlavním cílem teoretické části této práce je vymezit terminologii rodiny, funkce rodiny, neúplnou rodinu, zdůvodnit důležitost rodiny a funkčního zdravého rodinného prostředí na vývoj a socializační proces u dítěte. Kvalitní rodinné prostředí také úzce souvisí s potřebami dítěte. Představeny jsou také problémy v rodině a příčiny jejího rozpadu a rizika pro dítě v neúplné rodině. Práce se také věnuje vlivu sociálního učení na formování osobnosti dítěte a zvládání životních situací v případě nevhodných či chybějících rodičovských vzorů. Empirické šetření menšího rozsahu obsahuje případové studie poukazující na vliv neúplné rodiny na vývoj a další život jedince v dospělosti.

Klíčová slova: rodina a její funkce, rozpad rodiny, neúplná rodina, problémy v rodině, sociální učení a nápodoba, absence rodičovských vzorů, dopady na dítě

Annotation

KALASOVÁ, Petra. *Family separation and consequences for the child*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2018. 72 pp. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor thesis deals with the problems caused with family breakdown and its impact on the children. The main target of the theoretical part of my thesis is to define the terminology as to family, family function, incomplete family, and to accent the importance of family and of good family function, of nice atmosphere in the family for happy children's life and for their successful integration into our society. Family problems and causes of family disintegration and the resulting risks for children in such an incomplete family are here also presented. Furthermore, this thesis deals with the impact of getting social skills on the formation of children's ego and on their ability to manage various life situations when there are inappropriate or missing parental patterns. In addition, my work contains a small empirical research and includes such case studies which can point out the influence of an incomplete family on the children's development and on their further life when becoming an adult.

Key words: family and her function, incompletely family, problems in the family, social learning and imity, missing of the family patterns, impacts to kid

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 1/2013 (Řád pro nakládání se školními a některými jinými autorskými díly na UHK).

V Hradci Králové dne 19 února 2018

Obsah

ÚVOD	10
1. RODINA	12
1.1 Definice rodiny	13
1.2 Funkce rodiny	14
1.3 Rodina jako významný socializační systém	16
2. PRÁVA A POTŘEBY DÍTĚTE	19
2.1 Práva dítěte	19
2.2 Základní potřeby dítěte	20
3. SOCIÁLNÍ UČENÍ A NÁPODOBA	23
3.1 Základní psychické socializační procesy	24
3.2 Učení na základě zpevnování	28
3.3 Sociálně kognitivní učení	29
4. PŘÍČINY ROZPADU RODINY A JEJICH VLIV NA DÍTĚ	31
4.1 Rozvod, rozchod	32
4.2 Závislost v rodině	35
4.3 Násilí v rodině	36
4.4 Úmrtí v rodině	39
5. NEÚPLNÁ RODINA	41
5.1 Chybějící matka a důsledky pro dítě	41
5.2 Chybějící otec a důsledky pro dítě	43
6. KVALITATIVNÍ VÝZKUM	45
6.1 Metodika výzkumu	45
6.2 Cíl výzkumu	46
6.3 KAZUISTIKY	47
Kazuistika č. 1- Monika a Miroslav- sourozenci:	47
Kazuistika č. 2- Miroslav	51

Kazuistika č. 3- Ladislav	53
Kazuistika č. 4- Romana	57
Kazuistika č. 5- Petr	59
6.4 Interpretace výsledků	61
6.5 Odpovědi na výzkumné otázky	65
ZÁVĚR.....	68
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	70

ÚVOD

V dnešním zrychleném a globalizovaném světě neustále probíhá mnoho změn. Na jedince je kladen velký tlak nejen ve zvládnání nových situací, ale také v nutnosti se situacím a změnám přizpůsobit. Postupně se mění i vnímání tradiční rodiny. Zažité stereotypy v podobě otce jako hlavního živitele rodiny a matky jako té, která o rodinu pečuje, jsou postupně opouštěny. Vlivem emancipace žen, ekonomické situace, kdy v mnoha rodinách jeden živitel nestačí zabezpečovat patřičné finanční prostředky, ale i potřebě a touze žen po osobním uplatnění a zaujetí jejich pevného postoje na trhu práce se změnil pohled na současnou rodinu. Je také opomíjena důležitost instituce manželství. Mnoho párů s dětmi žije v nesezdaném partnerství. Moderní společnost je k těmto svazkům stále více benevolentní, což s sebou nese určitá rizika. I tento fakt může výrazně ovlivňovat soudržnost rodiny.

Nepochybně stále platí, že rodina je nejdůležitější instituce v průběhu socializace dítěte. Plní zásadní a nenahraditelnou funkci v životě každého jedince. Formuje postoje, předává normy, zvyky, kulturu. Ovšem dnešní doba, vyznačující se potřebou po stále vyšších výtěžcích, ale i snahou o zvýšení sociální a ekonomické prestiže, s sebou nese vážné problémy. Existuje mnoho situací, které ovlivňují funkčnost rodiny a zdravé prostředí pro vývoj dítěte. Důsledkem těchto situací často bývá rozpad rodiny a výchova dítěte posléze probíhá v rodině neúplné.

Téma jsem volila vzhledem k jeho závažnosti. Jsem přesvědčena, že pokud budou lidé přivádět na svět děti, bude tato problematika vždy aktuální a nepomíjitelná. Dalším faktorem je to, že sama pocházím z rozvrácené rodiny.

Práce je rozčleněna do šesti hlavních kapitol. První kapitola definuje rodinu jako primární sociální instituci a popisuje nejpodstatnější funkce rodinného prostředí. Druhá kapitola se zabývá právy dětí a právními dokumenty zajišťující ochranu těchto práv. Dále také vymezuje nejzákladnější dětské potřeby. Třetí kapitola přináší pohled do základních psychických socializačních procesů, ovlivňujících vývoj a socializaci dětí. Nejzásadnějšími a nejčastějšími příčinami rozpadu rodiny se zabývá čtvrtá kapitola. Pátá kapitola mapuje vývoj a výchovu dětí v neúplné rodině. Je diferencována dle toho, zda

v rodině chybí otec, či matka, včetně možných důsledků pro dítě. Šestá kapitola obsahuje kvalitativní výzkum vedený formou polostrukturovaného rozhovoru s občasnou narativní formou, kdy respondent volně vyprávěl. Stěžejním cílem šetření bylo dojít k poznatkům, jak může jedince ovlivnit rozpad rodiny, následný život v rodině neúplné a vliv těchto faktorů na život v dospělosti.

Hlavní snahou práce je zmapování vlivu rozpadu rodiny na život dítěte v dětství, dospělosti a následných partnerských vztazích. Dalším cílem je vysvětlení terminologie rodiny funkční, neúplné, důvody jejich vzniku a možnosti vzniku různých dysfunkcí v neúplných rodinách. Podstatným úkolem je také poukázat na důležitost kvalitních rodičovských vzorů předávaných v rámci sociálního učení a jeho mechanismů.

Výzkumná část obsahuje empirické šetření menšího rozsahu. Pro realizaci výzkumu je použita kvalitativní metoda ve formě kazuistik - případových studií, které byly vytvořeny na základě polostrukturovaných rozhovorů. Tato část přináší pohled na skutečné vnímání jedinců, kteří prožili dětství v neúplné rodině. Zkoumá vliv tohoto prostředí na kvalitu jejich života v dospělosti. Hlavní snahou je odpovědět na základní výzkumné otázky zaměřené na důležitost působení zdravého rodinného prostředí v dětství a vyhodnotit jeho vliv na další život jedince v dospělosti.

1. RODINA

Rodina je základní a nejvýznamnější jednotkou lidské společnosti. Existuje od dávných dob, je pro dítě prvním socializačním činitelem a prostředím. Vzhledem ke změnám v dnešním světě se mění i pojetí rodin, ale stále platí, že základním modelem je rodina nukleární, tedy rodina tvořená rodiči a dětmi. V dřívějších dobách byl sňatek a založení rodiny často předmětem dohody rodičů mladého budoucího páru a to na základě etnické příslušnosti či ekonomického statusu. Vzhledem k vývoji společnosti se mění také charakter a úloha moderní rodiny. Současná rodina má trochu jinou strukturu, manželství není považováno za základní instituci pro založení rodiny. Větší důraz je kladen na citové pouto, svobodnou volbu partnera na základě lásky a vzájemném porozumění.

Důsledkem toho se děti často rodí do vztahů, které nepojí manželské pouto. Rizikem takových rodin je jednodušší a rychlejší možnost rozchodu partnerů a tím pádem také rozpadu rodiny. V těchto případech odpadá složité rozvodové řízení před soudem, proto partnerům, jejichž vztah se ocitne v krizi, připadá jednodušší řešení rozchod. V případě manželství je vyšší snaha krizi překonat a obnovit soudržnost rodiny. Současná, moderní rodina se liší od tradiční rodiny především tím, že funguje jako soukromý prostor, významnou roli zde hraje citový individualismus, vzájemné vcítění se mezi členy rodiny. Odklání se od zažitých tradic a zvyků. Jedinec se stává soukromou jednotkou, může se svobodně rozhodovat. Tento odklon s sebou nese určitá rizika. Souvisí především právě s důrazem na individualitu, která se může projevit jako bezohlednost, sebestřednost a zahleděnost do své vlastní osoby, nerespektování druhých a podceňování jejich přání a potřeb.

V okamžiku, kdy se narodí dítě, prochází vztah mezi mužem a ženou velkými změnami. Již nejsou jen partnery a milenci, ale především rodiči. Zvládnout tuto úlohu není jednoduché a pro mnoho vztahů znamená rodičovství zatěžkávací zkoušku. Bohužel ne všechny vztahy tento složitý předěl překonají. Existuje však mnoho dalších situací, které přímo, či nepřímo způsobí rozpad rodiny. Výchova dítěte v neúplné rodině s sebou nese mnohá rizika a může závažně ovlivnit vývoj dítěte a posléze i jeho život v dospělosti.

1.1 Definice rodiny

Je nepochybné, že rodinné prostředí je nenahraditelné. Probíhá zde proces socializace, jsou zde předávány hodnoty, normy, zvyky, obyčeje. Dítě je zde formováno, jsou mu předávány hodnotové vzorce rodičů. Dítě si své rodiče nevybírání, narodí se do určitého prostředí a od narození je ke svým rodičům připoutáno tím nejužším poutem. Své rodiče miluje bezvýhradně, i když jsou pro něj v mnohých případech zdrojem stresu a trápení.

Problém ovšem nastává, pokud se pokusíme o jasnou definici rodiny. Jednotné označení neexistuje právě z důvodu prolínání pojmů rodina, domácnost, partnerství, manželství. V současnosti již neplatný Zákon o rodině č.94/1963 nepodal definici pojmu rodina. Dne 1. 1. 2014 nabyl účinnosti Občanský zákoník č. 89/2012 Sb., ovšem ani zde se jasná definice rodiny nevyskytuje. V tomto případě je pochopitelné, že shoda a jednotné vyjádření neexistuje ani v odborných kruzích.

Matějček říká, že rodina „je společenství, kde se sdílí čas, prostor, úzkost i naděje, kde se soužitím všichni „učí pro život“, kde všichni dávají a přijímají, kde formují svou osobnost a mají možnost zrát k moudrosti - a kde podstatnou složkou všeho je vzájemně sdílená a působená radost. A právě v tom je něco pro rodinu hluboce specifického: Je tu dána jedinečná příležitost, aby toto společenství bylo společenstvím radosti.“ (Matějček, Langmeier, 1981, s. 220).

Rodina představuje pro dítě primární sociální instituci. Z hlediska socializace dítěte je tou nejdůležitější skupinou. Má nezastupitelný význam. Ač je každá rodina jiná, děti by se zde měly naučit mnoha dovednostem, přijmout pravidla chování, kulturní vzory od svých rodičů. Matoušek vyzdvihuje rodinu jako unikátní a nenahraditelnou instituci z důvodu učení se dovednostem, které se odvíjí od pohlaví. Dalším podstatným faktorem je učení se své sexuální roli. (Matoušek, 1997, s. 8).

Výrost výstižně definuje rodinu takto: „Rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj

k personálnímu okolí, sobě samému i společnosti obecně.“ (Výrost, Odehnal, 1998, s. 303).

Funkční rodinné prostředí je nutné nejen pro správný vývoj dítěte, ale je důležité i pro dospělého jedince. *„Rodina je těžko postradatelnou institucí i pro dospělého člověka. Mít stálého partnera a mít děti jsou přední hodnoty lidského života. O ně dospělý člověk opírá pocit vlastní hodnoty, pocit smysluplnosti své existence, na nich závisí jeho psychická pohoda a zdraví.*“ (Matoušek, 1997, s. 9).

Důležitost rodiny a správné působení rodinného prostředí je opodstatněně neustále zmiňováno. Rodina však není neživý organismus a často bývá i zdrojem stresu, konfliktů a trápení. Záleží na okolnostech a psychickém nastavení jednotlivých členů rodiny, jak kvalitně se s danými situacemi vypořádají. Dospělí často jednají unáhleně a afektivně a mnohdy nepřemýšlí, jak svým rozhodnutím ovlivní život dětí. Děti jsou velmi citlivé a bezbranné a rodiče pro ně představují jistotu a zázemí. Pokud je z nějakého důvodu stabilita rodiny porušena a dojde k rozpadu rodiny, bývá pro děti složité danou situaci správně pochopit a vyrovnat se s ní. Je to spojeno se zánikem prostředí, kde cítily bezpečí a zázemí. Často ze dne na den zůstávají jen s jedním z rodičů. Tyto změny mohou být pro další rozvoj klíčové a mohou jej vážně ovlivnit i do budoucna.

1.2 Funkce rodiny

Jak již bylo řečeno, rodinné prostředí má mnoho nezastupitelných funkcí. Naplňování těchto funkcí je ovlivněno hodnotovým systémem konkrétní rodiny a v neposlední řadě také soudržností a schopností komunikovat a vyrovnávat se s náročnými životními situacemi.

Z hlediska stability a funkčnosti rodinného systému rozlišuje Plaňava (2000, s. 37) tyto ukazatele:

- 1. Struktura rodiny:** vzájemné vztahy a pozice členů rodiny, rozdělení úkolů a kompetencí, práv a povinností.
- 2. Intimita:** týká se intimity manželské, rodičovské i sourozenecké – vědomí rodinné soudržnosti a pospolitosti a emoční angažovanosti.

3. Osobní autonomie: vzájemný respekt, podpora a tolerance mezi členy rodiny, včetně rozvoje osobní identity a osobnosti.

4. Hodnoty a postoje: zahrnují mimo jiné životní cíle členů rodiny, vzájemná očekávání a hodnotový systém.

Funkce rodiny se mění v souvislosti se společenskými a kulturními změnami. Stále však platí, že v obecném měřítku je rodina sociální skupinou, která poskytuje svým členům ochraňující hmotné a sociální prostředí, zajišťuje životní potřeby, respektuje člena rodiny jako individuální existenci. V neposlední řadě si rodinní příslušníci poskytují vzájemnou podporu. V případě socializace dítěte je rodina první institucí, která zprostředkovává kontakt s makrosociálním prostředím.

Kraus (2015, s. 40-44) uvádí základní funkce, které by měla rodina plnit nejen ke svým členům, ale i směrem ke společnosti:

1. Biologicko - reprodukční funkce: zajištění plození dětí, uspokojování sexuálních potřeb. Tato funkce je důležitá nejen pro jedince, ale také pro společnost jako celek.

2. Sociálně - ekonomická funkce: v rodině je předávána nejen kultura, ale také smysl vyvíjet pracovní úsilí. Dítě je potencionální tvůrce ekonomických statků a služeb. Společnost by děti měla vnímat jako investici do budoucna. Rodinní příslušníci se nejen zapojují do výrobní a nevýrobní sféry, ale jsou také významnými spotřebiteli.

3. Ochranná (pečovatelská) funkce: týká se zabezpečení biologických, hygienických a zdravotních potřeb. Vztahuje se na všechny členy rodiny, ale na děti především. V minulosti na sebe tuto funkci částečně přejímal stát v podobě školních preventivních prohlídek apod., ale v současné době tato funkce opět spadá do kompetencí rodiny.

4. Socializačně - výchovná funkce: hlavním úkolem rodiny je zajistit socializaci dítěte. Od narození dítě přejímá ve své rodině velké množství nejrůznějších informací, které zpracovává v souvislosti se svými osobnostními vlohami, psychickými a biologickými potřebami. Je nutné dodat, že socializační proces dítěte neprobíhá pouze v rodině, ale i ve škole.

5. Emocionální funkce: důležitá a nezastupitelná funkce rodiny. Jen v kvalitním rodinném prostředí může dítě získat potřebné citové zázemí, pocit bezpečí, lásky, důvěry a podpory. Nezastupitelnou úlohou rodiny je také vytváření společných rituálů.

„Rodina je důležitá sociální skupina, která plní celou řadu biologických, ekonomických, sociálních a psychologických funkcí. Poskytuje svým členům potřebné zázemí, uspokojuje jejich potřeby a zprostředkovává zkušenosti, které nelze získat jinde. Každý jedinec zde má určité role, které se stávají součástí jeho identity.“ (Vágnerová, 2008, s. 589).

1.3 Rodina jako významný socializační systém

Narození dítěte vždy představuje významnou změnu v životě jeho rodičů. Péče o dítě a jeho následná výchova je složitou úlohou. Rodiče, kteří početí dítěte pečlivě naplánovali, mají jistou výhodu proti rodičům, u nichž rodičovství plánované nebylo. Existují však situace, kdy si i sebelépe připravení rodiče neví rady, jak postupovat ve výchově, kladou si otázky, zda dělají vše správně. Pro dítě je velkou výhodou, pokud si jej jeho rodiče přáli a na jeho příchod se pečlivě připravili. Je zde mnohem větší pravděpodobnost, že dítě bude vychovááno v harmonickém, klidném a láskyplném prostředí. Pocit bezpečí a životní jistoty je pro správný vývoj dítěte nesmírně důležitý. Nejen ekonomické, sociální zázemí, ale i celková harmonie rodiny a vztah rodičů má na dítě velký vliv v průběhu socializace. Podstatným faktorem je také přítomnost otce v rodině a jeho zapojení se do výchovy potomků.

„Biologicky je účast otce na výchově výhodná především proto, že lidské mládě se ve srovnání s mláďaty jiných druhů rodí velice nezralé a má velmi dlouhé období dospívání. Děti, o které pečují oba rodiče, jsou tedy ve výhodě proti dětem, které byly odkázány jen na mateřskou péči.“ (Matoušek, 1997, s. 13).

Dle Krause (2015, s. 48) spočívá podstata procesu socializace nejen v postupné přeměně člověka jako biologické bytosti na bytost společenskou, ale i v postupném začleňováním se do společnosti. Během tohoto procesu si člověk osvojuje specificky lidské formy chování jako je jazyk, kultura společnosti, normy a poznatky.

Pro zdravý průběh socializace je podstatné, aby dítě mělo kvalitní mužský i ženský vzor. V průběhu života si jedinec sociálním učením osvojuje různé sociální role, které jsou vázány také k pohlaví. Kvalitní vřazení a integrace jedince do společnosti je ovlivňována již od narození přejímáním vzorů v rodině. Ve své podstatě je muž považován za ochránce a živitele rodiny, žena zajišťuje citovou a vztahovou stránku chodu rodiny.

Dle Matouška, (1997, s. 16) vlivem moderní postindustriální společnosti včetně sbližování a prolínání mužských a ženských rolí se zvyšují na muže i ženy nároky, na jejichž plnění nemají ideální předpoklady. Od mužů se v současné době očekává vyšší zájem o rodinu, schopnost podílet se na péči o děti a domácích pracích. Na ženy jsou kladeny zvýšené nároky ve veřejné sféře, které spočívají ve schopnosti sebeprosazení, odolnosti proti stresu, nezávislosti a výkonnosti.

Ideálním prostředím pro výchovu dítěte je, pokud k sobě rodiče chovají láskyplný vztah, včetně vzájemné úcty a tolerance. „*Rozumí-li si vzájemně rodiče, volí zpravidla shodné výchovné přístupy a přiměřená výchovná opatření. Riziko emocionální deprivace, tenze a také frustrace je minimalizováno.*“ (Mühlpachr, 2008, s. 148).

Pokud rodina plní všechny své funkce, dochází k plnému uspokojování potřeb jejích členů. Je však zřejmé, že plně funkčních rodin existuje celkem málo.

Helus (2007, s. 222-223) definuje pět typů rodin z hlediska plnění svých funkcí:

1. Rodiny stabilizovaně funkční: v těchto rodinách jsou dětem plně zajištěny vhodné socializační podmínky.

2. Funkční rodiny s přechodnými, více či méně vážnými problémy: rodiny, které se sice potýkají s různými problémy, ale ve většině případů se jim tyto problémy daří vyřešit a díky tomu se vztahy v rodině upevňují. Hodnota rodiny je na předním místě. Takových rodin je většina.

3. Rodiny problémové: v těchto rodinách se již vyskytují vážnější problémy a rodina kvalitně nezvládá plnit své funkce. Zde se již vyskytují krize a hrozí rozpad rodiny, který často přechodně bývá řešen rozchodem, ale stále se snahou situaci řešit.

4. Rodiny dysfunkční: v těchto rodinách se již vyskytují vážné poruchy některých, ale často všech funkcí a vývoj dětí je vážně ohrožen. Vztahy v takových rodinách jsou

dlouhodobě narušeny. Příčinou je často alkoholismus jednoho z rodičů. Rozchod rodičů v těchto případech bývá velmi traumatizující a na dětech zanechává dlouhodobé následky.

5. Rodiny afunkční: tyto rodiny nezvládají plnit svoje funkce a dítě ohrožují. V těchto případech již není náprava v rámci rodiny možná, je nutný zásah zvenčí, například odebrání dítěte.

„Krise je obdobím napjaté atmosféry v rodině. Více než kdy jindy (např. v dobách mimokrizových) je rodina ohrožena rozkolem a rozpadem. Krize bývá pro rodinu často bodem obratu. Vede totiž k velkým změnám ve struktuře a fungování rodiny-a to buď směrem k horšímu (krize vede k rozvodu), nebo směrem k lepšímu (krize je překonána). Překonání krize pak může paradoxně vést k tomu, že je rodina jako celek silnější, soudržnější, že si její členové více váží sebe navzájem, uvědomují si, co všechno pro ně jejich rodina znamená.“ (Špatenková, 2006, s. 9).

Pokud dojde k dlouhodobé krizi rodiny, chybí ochota a snaha tyto problémy řešit, zdravý socializační proces dítěte je vážně ohrožen. Tyto situace často vedou až k rozpadu rodiny.

2. PRÁVA A POTŘEBY DÍTĚTE

V případě problematiky práv dětí je třeba definovat, kdo je vlastně dítětem. Dle Úmluvy o právech dítěte *„se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.“* (Sdělení č. 104/ 1991 Sb.).

Je nutné podotknout, že dítě není pouze objektem práva, ale i jeho subjektem. Každý člověk, a tedy i každé dítě, má způsobilost k právům a povinnostem. Vzniká dokonce i u ještě nenarozeného jedince, ovšem v této situaci pouze v latentní formě. Plná právní subjektivita vzniká narozením. Tento stav je zakotven i v novém občanském zákoníku.

2.1 Práva dítěte

Základními dokumenty, které v České republice upravují lidská práva, jsou především Zákon č. 1/ 1993 Sb. - Ústava ČR. Dle hlavy 1, odstavec 1 ústavního zákona je *„Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana.“* Článek 4 stanoví, že *„Základní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci.“* (Ústava ČR).

Dalším pilířem je Zákon č. 2/ 1993 – Listina základních práv a svobod ČR, která je součástí ústavního pořádku. Vymezuje právo na život v článku 6, odstavec 1 následně: *„Každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením.“* (Listina základních práv a svobod ČR).

Nejdůležitějším pramenem upravujícím práva dítěte je Úmluva o právech dítěte. Byla přijata v roce 1989 Valným shromážděním OSN. Úmluva je nadnárodního charakteru, což z ní činí velmi důležitý dokument nejen z hlediska práv dítěte, ale i v obecném kontextu lidských práv. Tento dokument definuje rodinu jako základní jednotku společnosti a jako vhodné prostředí pro růst a blaho všech svých členů, zejména dětí. Děti mají nárok na ochranu a pomoc takovým způsobem, aby byly schopny plnit

svou úlohu ve společnosti. Úmluva klade důraz na harmonický rozvoj osobnosti dítěte v láskyplném rodinném prostředí. (Úmluva o právech dítěte, 2016, s. 2).

Nejdůležitějším principem, který se prolíná celým dokumentem, je nejlepší zájem dítěte, zakotvený v článku 3 Úmluva zaručuje občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva dětí. Její obsah je zaměřen na volný přístup ke zdrojům a službám pro děti, ochraně před diskriminací či špatným zacházením a na aktivní účast dítěte na svých právech.

Nový občanský zákoník stanoví v paragrafu 23 právo člověka na právní osobnost od narození až do smrti. V paragrafu 25 definuje práva dětí a to i nenarozených následovně: „*Na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Má se za to, že se dítě narodilo živé. Nenarodí-li se však živé, hledí se na něj, jako by nikdy nebylo.*“ (Zákony pro lidi [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2017 [cit. 2018-12-03]).

2.2 Základní potřeby dítěte

V průběhu života se potřeby dítěte průběžně mění. Matějček (2003, s. 9) výstižně upozorňuje především na potřebu jistoty ve vztazích k vlastním lidem.

Jak již bylo uvedeno, zásadním činitelem vývoje a socializace dítěte je také prostředí, které je obklopuje. Potřeby dítěte jsou ovlivňovány také jeho věkem, pohlavím a zdravotním stavem. Obecně můžeme říci, že každé dítě má být chtěné, milované, zdravé, cítit pocit bezpečí a sounáležitosti a v neposlední řadě má mít právo na vzdělání. Důležité je také definovat, co je vlastně myšleno **potřebou**.

„*Potřeba je subjektivně pociťovaný nedostatek něčeho nezbytného. Nemožnost dosažení této potřeby se nazývá **frustrace**, při dlouhodobém nenaplnění potřeby pak nastupuje **deprivace**.*“ (Kukla, 2016, s. 131).

Dětství představuje důležité socializační období v životě člověka a pro jeho další vývoj definuje Kukla (2016, s. 132-133) jako zásadní naplňování těchto potřeb:

Fyzické potřeby:

- jedná se především o vhodnou stravu přizpůsobenou věku, jak množstvím, tak kvalitou,
- uspokojování hygienických potřeb - čistoty, tepla, světla, nehlukného prostředí,
- podpora imunitního systému očkováním a otužováním,
- stimulace nervové soustavy kvalitními podněty pro mentální a pohybový rozvoj.

Psychické potřeby:

- významnými činiteli je především **potřeba náležitého přívodu kvalitních podnětů**, nervový systém musí být stimulován v pravý čas, v patřičném množství a kvalitě,
- **potřeba vědomí vlastní identity** - jedná se především o vnímání vlastního „já“, které se utváří mezi druhým a třetím rokem života. Dítě si utváří identitu především podle toho, jak je lidé vnímají a přijímají, jak je hodnotí, co přijímají a co odmítají. Takto utvářené vědomí vlastní společenské hodnoty dítě významně ovlivňuje v dalších vývojových fázích,
- **potřebou smysluplnosti světa** je myšlena zásadní skutečnost: aby se z podnětů, které dítě přijímá, staly smysluplné poznatky a zkušenosti. Pokud jsou podněty dítěti předkládány v logickém sledu, vychovatelé chovají k dítěti láskyplnou trpělivost, může být proces učení samovolný a nenásilný.
- v interakci s dospělými vychovateli (nejčastěji rodiči) je také uspokojována důležitá **potřeba jistoty a bezpečí**. Dítě potřebuje cítit a předpokládat jistotu v reakcích vychovatele. Podstatná je také existence pravidel, odměn a trestů. Tímto způsobem si dítě utváří důvěru k druhým lidem,
- neméně důležitá je **potřeba otevřené budoucnosti**, typická pouze pro člověka. Jasná životní perspektiva motivuje k aktivitě, činorodosti a motivuje k životu. Naopak uzavřená budoucnost podporuje vznik beznaděje a zoufalství.

Sociální potřeby:

- potřeba lásky, bezpečí, přijetí dítěte,
- zajištění vhodného a bezpečného bydlení, kde by dítě mělo mít svůj prostor pro sebe,
- zajištění dostatku vhodné stravy a pitného režimu, oblečení, obutí, vybavení do školy, vybavení pro zájmovou činnost,

- kvalitní rozvíjení všech schopností dítěte vhodnými činnostmi

V této kapitole byla představena práva a nejdůležitější životní potřeby dítěte. Přestože je socioekonomická situace rodiny důležitá, na prvním místě by vždy měla být stránka emocionální. Jen dítě, které se cítí být v bezpečí, chtěné a milované, může naplno rozvíjet svůj potenciál do budoucna. Tento aspekt bude mít také vliv v dospělém věku. To, co dítě naučí jeho orientační rodina, bude s největší pravděpodobností aplikovat do výchovy svých dětí.

3. SOCIÁLNÍ UČENÍ A NÁPODOBA

Okamžikem narození dítěte začne probíhat proces sociálního učení. Mezilidské vztahy jsou pro dítě nejen zdrojem naplnění a uspokojení citových a sociálních potřeb, ale také pramenem sociálního učení. V jeho rámci si dítě postupně osvojuje sociální dovednosti. První kontakty s lidmi výrazně ovlivňují to, jak kvalitně budou sociální potřeby naplněny. Důležitý je pocit životní jistoty, bezpečí, navázání emocionálního pouta. Novorozeneček se projevuje protosociálním chováním, zaměřuje svoji pozornost na matku, reaguje na její hlas. Již v novorozeneckém a kojeneckém věku je zřejmá důležitost sociální interakce. Pokud rodič na dítě reaguje pozitivně, také dítě získává větší pocit důvěry, cítí se být začleněno, je součástí nějakého společenství.

„Rodinný život je naší první školou emocí. V tomto intimním prostředí se učíme, co máme cítit sami k sobě a co k ostatním; jak máme projevovat strach či naději a jak lze tyto emoce rozeznat v tvářích našich blízkých. Toto citové vzdělávání nezahrnuje zdaleka jen to, jak se rodiče chovají k dětem, nebo co jim řeknou. Děti také pozorně sledují, jak se jejich rodiče staví k vlastním citům a k citům svého partnera.“ (Goleman, 1997 in Bednářová, Šmardová, 2015, s. 54).

Sociální učení je vnímáno jako psychologický mechanismus socializace osobnosti. Jedná se o proces komplexního osvojování chování a jednání přiměřených dané situaci. Na základě sociálního učení se formují postoje, hodnoty, sociální role či ideály. V neposlední řadě v rámci sociálního učení dítě přejímá postoje, které vidí u svých rodičů.

Socializační procesy probíhají v určitých fázích a v jisté posloupnosti. Exogenní socializační působení a jeho vliv se odvíjí od mnoha faktorů. Jsou jimi všechny stránky rodinného prostředí, včetně společenské a ekonomické situace rodiny. Specifický vliv má také úplnost či neúplnost rodiny, vliv sourozenců, prarodičů a ostatních příbuzných. Velmi podstatné je také celkové citové klima rodiny, emocionální prožívání, pocit soudržnosti, jistoty a bezpečí.

3.1 Základní psychické socializační procesy

Dle Piageta (1997, s. 7) jsou pro zkoumání psychologie dítěte důležité nejen faktory biologického zrání, ale rovněž připomíná jako nezbytné pro vývoj organismu a duševní život také faktory týkající se učení, získané zkušenosti a interakce s okolním prostředím.

Helus (2007, s. 107) definuje čtyři základní psychické socializační procesy:

Raná symbiotická vazba

Jedná se o zcela specifický vztah utvářený v prvních dnech, týdnech a měsících mezi dítětem a osobou, která o dítě pečuje, nejčastěji matkou. Pokud je matka k dítěti vstřícně naladěna, dítě se na matku důvěřivě orientuje a tím si k ní vytváří specifické citové připoutání, jež mu umožňuje kompenzaci vlastních nerozvinutých orientačních schopností. Dítě tak skrze matku realizuje svá základní uspokojení, orientaci a růst.

Dle Spritze (in Helus, 2007, s. 108) prochází dítě v první fázi po narození stavem **psychické fúze** - splynutí s matkou. Nejprve s ní bylo v období prenatalního vývoje propojeno fyzicky, v období postnatálním je s ní propojeno psychosociálně. To, jak je matka psychicky naladěna na dítě a dítě na matku, vytváří specifickou formu sounáležitosti. Tento druh psychosociální jednoty je pro dítě nesmírně důležitý. Jen tak se může novorozenec dobrat předpokladu normálního fungování a vývoje.

Pokud je dítě od matky odděleno a chybí-li tato sounáležitost, je pro dítě život v první fázi nezvládnutelný, pro dítě velmi traumatizující, dítě se bojí do reality- tedy nebezpečné zóny vstupovat a uzavírá se před ní. Matka a její naladění na dítě jsou zprostředkujícími prvky k odhodlání dítěte nebát se do této nebezpečné zóny vstoupit. Novorozenec je zaplaven množstvím jevů, které chaoticky víří, postrádají smysl, jsou děsivé, útočí ze všech stran a dítě neví, jak reagovat. V této situaci je milující matka tím nejdůležitějším prostředníkem, pomáhá odhánět strach, přináší uklidnění a pocit jistoty. Díky této rané interakci, především fyzické (doteky, chování, hlazení, utěšování), matky a dítěte dochází k postupnému uspořádání zneklidňujících podnětů ve smysluplné události, které již nepůsobí tak chaoticky. Dítě pozvolna začíná o tyto události projevovat zájem, s větší jistotou s nimi navazuje kontakt. Bezesporu se jedná o jednu

z nejnáročnějších fází lidského života, pro dítě postrádající milující a provázející osobu zcela nezvladatelnou.

Proces připoutání

Bowlby (in Helus, 2007, s. 109) navazuje na Spritze zdůrazněním připoutání, tedy ústřední potřebou dítěte psychicky se vázat na osobu, která v něm svým empatickým a citlivým chováním probouzí takové psychosomatické procesy, které vedou ke vzájemnému uspokojení. Toto propojení ovlivňuje nejen dítě, ale i matku. U dítěte vyvolává pocity bezpečí, snaží otevírání se novým podnětům. Zvyšuje se tak jeho šance na přežití v útlém věku. Prostřednictvím druhé osoby je realizován mezilidský vztah, který dítěti umožňuje využívat kapacitu osobnosti druhého člověka a má pro jeho další vývoj a socializaci zásadní význam. Optimální je **bezpečné a spolehlivé připoutání** (55 - 65% populace), kdy je pro dítě jeho matka dostupná, její chování čitelné a srozumitelné, komunikace oboustranná. V těchto případech se dítě při odloučení od matky po jejím návratu rychle uklidní.

Pokud není matka vždy patřičně vstřícná, citlivá a pohotová, nevěnuje dítěti plnou pozornost, je pohroužena do svých osobních problémů, nevyvine se mechanismus připoutání ideálním způsobem. V těchto případech se aktivují **attachmentové vzorce**, tedy problematické formy připoutání. Ainsworthová (in Helus 2007, s. 110) je definuje jako:

1. Úzkostně vyhýbavé připoutání: ač je matka fyzicky přítomna, psychicky se od dítěte odpoutává, myslí na své starosti, vazba přestává být oboustranná. Připoutání je narušováno a dítě se po návratu matky chová odtažitě. Je to reakce na časté oddálení a obrana před zklamáním (20-30% populace).

2. Úzkostně vzdorující připoutání: dítě je často frustrováno nedostupností a nesrozumitelností matky. Pokud však na sebe upoutá pozornost pláčem, zlobením apod., matka je k němu vnímavější a vzniká prostor k obnově připoutání. Tyto děti na návrat matky po předchozí separaci reagují neutišitelným pláčem ve snaze k sobě matku více připoutat (5-15% populace).

3. Dezorganizované připoutání: připoutání je dramaticky narušováno, kompenzací ze strany rodiče je občasná obnova. Tyto výkyvy vedou k dezorientaci dítěte, vznikají traumata, která ovlivňují jeho osobnostní vývoj. Jedná se o nejnebezpečnější formu.

Projevuje se u týraných dětí nebo u dětí, jejichž rodiče se nejsou schopni orientovat na potřeby svých dětí proto, že jsou sami těžce traumatizováni.

Proces separace a individuace

První separační pokusy dítěte je možné pozorovat na konci čtvrtého a v průběhu pátého měsíce života. Pokud bylo připoutání zdravě rozvinuto, stává se dítě způsobilé k postupnému vymaňování se z tohoto připoutání. Postupně si tak buduje své vlastní a svébytné „já“.

„Přes veškerou potěchu batolete ze zdárných separačních pokusů je patrná rovněž i úzkost, neboť dítě při svých oblíbených hrách na schovávanou a na ztrácení i nacházení může prožívat jak strach, že bude zapomenuto, tak nelibost a hněv, je-li drženo zkrátka. Při všech takových emancipačních aktivitách je významná matčina tolerance a empatická vyladěnost na potřeby potomka.“ (Mahlerová in Jedlička, 2017, s. 64).

Pokud však připoutání zdravě vyvinuto nebylo, u dítěte se projevuje **fixace** jako následek nepřekonatelných úzkostí, nejistotou v lásce a bezpečí. Tyto důvody dítě stále nutí vyvolat u matky reakci navozující připoutání. Opačnou, rovněž patologickou variantou je **rezignace a apatie** na další vývoj.

Ve věku mezi 15. -24. měsícem života dítěte se začíná projevovat tzv. **znovusbližovací fáze**. Dítě, které se projevovalo jako neohrožené, nebojácné a ohromovalo svojí sebejistotou okolí, je najednou nejisté, bojácné a úzkostné. Přílišná separace v něm vzbudila strach a pocity ohrožení před neprobádaným světem. Opět hledá útočiště u matky. Tato fáze je pro další zdárný vývoj dítěte velmi důležitá a neměla by být necitlivě opomíjena, či snad dokonce ignorována, či trestána. (Fonagy, Target, 2005, s. 101- 109).

Interiorizace na základě nápodoby a identifikace

Fáze separace a individuace jsou prvními kroky k překonání symbiotického vztahu- připoutání. Následné procesy rané socializace se projevují kolem druhého roku života dítěte. Objevuje se vymezení vlastního „já“, dítě se osamostatňuje, rádo by věci zkoušelo samo. Není však ještě natolik zralé, aby nelehké úkoly a situace zvládalo samo bez pomoci. Pro tento věk je typická tvrdohlavost, vynucování si pozornosti, svéhlavost. Dítě stále častěji naráží na usměrňování ze strany nejbližšího okolí, což se pro něho neslučuje s nově probuzeným „já“.

Součástí batolecího věku je také sociální učení **nápodobou - imitací**. Dítě se stává součástí obrazu světa, vidí aktivity jiných lidí a snaží se je napodobit. Podstatným faktorem učení nápodobou je schopnost aktivitu napodobit, nápodobu zvládnout fyzicky a uchovat v paměti. Dítě tak proniká do jemu neznámého světa, snaží se tak pochopit dění kolem něho. Dle Vágnerové (2012, s. 164) je nápodoba v batolecím věku projevem závislosti na okolí. Ač se dítě osamostatňuje, má stále tendence očekávat řešení od ostatních lidí. Nejčastěji napodobuje rodiče a sourozence. Toto chování je součástí jejich orientace a adaptace v prostředí.

„Nápodoba je výběrovým, diferencovaným procesem. Volba modelu závisí na jeho atraktivitě, musí upoutat pozornost dítěte. V této době není jiná varianta než bezděčné upoutání pozornosti pravděpodobná. Dítě napodobuje takové chování, které je zaujalo, dost často imituje jen něco, jeden dílčí projev, který je vytržený z kontextu. Opakování čehokoli pro ně bývá atraktivní samo o sobě, v této době nemusí mít jiný cíl.“ (Vágnerová, 2012, s. 163).

Kolem druhého roku věku si dítě osvojuje řádné chování pomocí procesu **interiorizace- zvnitřnění na základě identifikace**. (Helus, 2007, s. 112).

„V sociálněpsychologickém významu zvnitřňování/interiorizace znamená především přetvoření nějakého příkazu (požadavku, postoje, cíle) vyjadřovaného či zastávaného respektovaným druhým (milovaným, obávaným) v příkaz, který si ukládám já sám; který se stává mým vnitřním principem, kterým se nadále řídím nezávisle na svém okolí. Zvnitřnění je tedy výchozím základem vývoje mravní pozice jedince v jeho dětství a dospívání.“ (Helus, 2015, s. 149).

Vygotskij (in Helus, 2007, s. 112) soudí, že zvnitřňování zakládá sociální podstatu vývoje člověka. Vyšší psychické funkce, odlišující člověka od ostatních živočichů, vznikají právě na základě interiorizace. Dále také zmiňuje v souvislosti se zvnitřněním proces **vrůstání**, tedy vrůstání něčeho vnějšího, exogenního do nitra dítěte, které probíhá v rámci mezilidské komunikace.

3.2 Učení na základě zpevnování

Formování osobnosti je dle Slavíka (2012, s. 35) tím nejsložitějším procesem vůbec. Je ovlivněno **dědičnými a vrozenými dispozicemi**, tedy vkladem, který dítě dostává od rodičů a na jehož základě se bude jeho osobnost dále rozvíjet. Dalším faktorem je **prostředí a výchova**. Tyto vnější a vnitřní faktory na sebe vzájemně působí. Ovšem proces zvnitřňujícího vzrůstání nemusí být doveden do finálního stádia, jímž je vytvoření osobních vnitřních principů. Závisí to na mnoha okolnostech. Mezi důležité psychické procesy socializace patří také učení na základě **zpevnování- posilování**.

Kladné zpevnění je dle Heluse (2007, s. 115) forma reakce okolí na projevy, chování a jednání jedince, které jsou vnímány jako žádoucí, jsou akceptovány a vyžadovány. Kladné zpevnění probíhá nejčastěji formou odměny. Pojem odměna má však široký význam. Znamená to i pokývání hlavou, přitakání, pochvala, nemusí se vždy jednat o odměnu materiální. **Negativní zpevnění** je opakem. Rovněž tresty jsou obsáhlou reakcí okolí na nekonformní, nežádoucí chování. Mohou mít podobu pokárání, odmítání, ignorace, zlosti, výčitek.

„Kladné zpevnění zvyšuje frekvenci výskytu chování, které bylo zpevněno, naopak tresty ji snižují.“ (Helus, 2007, s. 115).

Dítě se cestou kladného zpevnování učí především rozvíjet žádoucí chování a rozlišovat emoční reakce v souvislosti s konkrétní situací. V případě kladného zpevnování se jedná o celkovou psychickou pohodu, mající nedožrnný vliv na sebevědomí dítěte a jeho adaptibilitu. Negativní zpevnování vyvolává nepříjemné pocity a na zdravou socializaci má neblahý vliv. Jedná se především o pocity méněcennosti, úzkost, strach, neschopnost se prosadit. Přidružují se rovněž různé vegetativní reakce, jako je pocení, tiky, koktavost nebo poruchy spánku.

3.3 Sociálně kognitivní učení

Pokud budeme hovořit o možnostech, které poskytuje učení zpevnováním, je nepochybné, že v socializačních procesech má nezastupitelné místo, avšak jisté hranice není schopno přesáhnout. Za hranicemi učení zpevnováním je bezesporu učení sociálně kognitivní. Podstatným termínem týkající se sociálně kognitivního učení je Bandurovo **observační učení a sebeuplatnění** (Bandura in Janoušek, 1992, s. 4). Bandurova koncepce sociálně kognitivního učení představuje pojítka procesů a schopností jako celku. Poznávací procesy zajišťují podstatnou část socializace člověka. Observační učení je učení sledováním, pozorováním druhých.

Helus (2007, s. 124) považuje observační učení za učení **zástupné**, kdy učící se jedinec není zpevnován přímo, ale pozorováním zpevnovaného modelu. Dále je to také učení **kognitivní**, důležitou roli v něm hraje poznávací proces, kdy je model pozorován, vnímán, dochází k úvahám o vhodnosti, či nevhodnosti modelova chování, poté následuje rozhodování o přiměřenosti, či nepřiměřenosti vlastního chování. V neposlední řadě je observační učení učení **sociálním**, vstupuje do něho jiná osoba, další lidé, kteří zastupují roli modelů nápodoby a vzorů chování.

„V rámci schopnosti myšlenkové anticipace se uplatňuje pozorování, které aktivity jsou efektivní a které ne. Na základě toho mohou lidé konstruovat vzorce nového chování a zvažovat, kdy je vhodné je uplatnit. V rámci schopnosti autoregulace si děti osvojují sociální a morální standardy na základě pozorování toho, které standardy jsou schvalovány rodiči, vrstevníky a dalšími lidmi kolem nich, a které nikoliv.“ (Janoušek 1992, s. 5).

Rozhodujícím činitelem, zda k nápodobě dojde, jsou osobnostní charakteristiky, povaha a chování modelu. Za podněcující k nápodobě lze považovat atraktivitu, přitažlivost, schopnost zaujmout, připoutat pozornost, fascinaci modelem, lásku k napodobované osobě, ale i strach a obdiv k ní.

Observační učení tedy vede k **převzetí nových projevů chování**- dítě se naučí rozvinuté řeči, stolování, hrám či dosahování sportovních výkonů. Tyto a další podobné projevy jsou bez observačního učení, tedy bez kvalitních modelů neosvojitelné, socializace osobnosti nemůže být úspěšná. Dále **napomáhá aktivizování, nebo utlumování již naučených projevů**, které jedinec převzal do svého repertoáru chování.

Znamená to, že jedinec, ač tak dříve činil, některé z naučeného chování neprojeví, nebo naopak. Model aktivizuje obdobné chování, kterým se sám projevuje. V neposlední řadě observační učení **otevívá cestu dlouhodobě působícím orientacím v chování, hodnotovém, cílovém, postojovém a názorovém vyhraňování**, kdy model může výrazně ovlivnit napodobujícího k následování. Vyhledává osoby s podobným naladěním a zájmy, pátrá po informacích k tématu zájmu a jeho život se může ubírat stejným směrem. (Bandura in Helus, 2007, s. 127).

V souvislosti se sociálně kognitivním učením nelze nezmínit **vnímané sebeuplatnění** (self-efficacy) či jinak autoregulaci. Bandura (in Janoušek, 1992, s. 5- 6) označuje sebeuplatnění za velmi významný faktor k vědomí vlastní způsobilosti. Je to schopnost dosahovat určitých cílů, kvalitnější interakci s druhými lidmi, snahu neustále se zdokonalovat (mastery experience). Pokud však jedinec zažívá neúspěchy, oslabuje to jeho sebevědomí, což se následně projevuje v přístupu k dalším životním situacím a úkolům. Rozvoj a směřování sebeuplatnění je ovlivněna také vlivem druhých, pro jedince důležitých osob, které vnímá jako vzor. Nejen, že se snaží imitovat modelové chování svého vzoru, ale potřebuje od této osoby či osob také dodat jistotu ve svém směřování k cíli.

„Celkově lze percepci sebeuplatnění, případně víru v ně charakterizovat jako pružný systém sebedůvěry, který pomáhá překonávat neúspěchy a odmítnutí. Úzkost a stres jsou slabé, když se lidé vyrovnávají s úkoly percipovaného sebeuplatnění. Pochybnosti o sebe uplatnění vedou k podstatnému růstu subjektivních obav a fyziologické vzrušivosti.“ (Janoušek, 1992, s. 7).

To, jak se bude socializace jedince vyvíjet je významnou otázkou složitých psychických socializačních procesů, které na sebe v optimálním případě navazují a jsou ve správný čas kvalitně rozvíjeny. Tato kapitola poukazuje na důležitost emocionální vazby dítěte s pečující osobou, jeho tápající snahu poznávat svět, odpoutat se, být samo sebou, dokazuje, jak potřebné jsou vhodné modely chování a jednání, které jedinec napodobuje.

4. PŘÍČINY ROZPADU RODINY A JEJICH VLIV NA DÍTĚ

Důležitost vhodného rodinného prostředí je neoddiskutovatelná. Je známo, že přítomnost obou rodičů při výchově dítěte je podstatná pro jeho další rozvoj, přebírání vzorů, norem, hodnot a učení se sociálním rolím. V životě lidí ovšem přicházejí i různé složité situace, které mohou zapříčinit rozpad rodiny. Z takových rodin se pak stávají rodiny neúplné, což je v posledních letech považováno za dost vážný sociální problém. Stále více dětí je vychováváno pouze jedním rodičem.

Pokud budeme pracovat s pojmem neúplná rodina, je třeba definovat rodinu úplnou. Ta je tvořena oběma vlastními rodiči v manželství a jejich dítětem, či dětmi. (Dunovský, 1986, s. 25). Existuje mnoho způsobů a důvodů vzniku neúplných rodin. Neúplné rodiny tedy vznikají u svobodných matek, rozchodem či rozvodem, v případě úmrtí, závislosti jednoho z rodičů nebo násilí v rodině. Podstatný rozdíl je v průběhu vzniku neúplné rodiny. Nejčastějším důvodem je rozchod či rozvod, tudíž je vznik neúplné rodiny zapříčiněn ze strany rodičů. Důvody jsou různé. Mezi partnery již neexistuje vzájemná láska a náklonnost, naprosto se rozcházejí v zásadních otázkách. Mnohdy je důvodem také mimomanželský vztah. Častým faktorem je také vznik alkoholové, drogové či hráčské závislosti, nebo domácí násilí. V případech, kdy vzniku neúplné rodiny nelze zabránit, je například úmrtí v rodině.

Již sám název neúplná rodina napovídá, že v této rodině někdo schází. Ve většině případů jeden z rodičů, nejčastěji otec dítěte, což především u chlapců může mít neblahý vliv na socializaci a přenos správných mužských vzorů. Samozřejmě ztráta matky je pro většinu dětí traumatizující už z toho důvodu, že by matka pro své děti měla být jistotou, emocionální základnou.

Existují však případy, kdy je vhodné si položit otázku, zda není rozpad nefunkční rodiny pro dítě vhodnější, než setrvání v prostředí, které ho ohrožuje. V situacích, jako je závislost jednoho z rodičů s destruktivními dopady na ostatní členy rodiny, domácí násilí, či sexuální zneužívání, se neúplná rodina jeví jako vhodnější volba.

V menší míře se také vyskytují případy, kdy dítě žije například s prarodiči či s jedním z prarodičů. I zde záleží na konkrétní situaci, jak vznikla a proč k ní došlo. Jistě je pravdou, že i prarodič jako vychovatel je pro dítě mnohem vhodnější, než rodič, který dítě ohrožuje ve zdravém vývoji, ač předáváním nevhodných vzorů jednání, nebo mu způsobuje emocionální, psychické, či fyzické utrpení.

Ideálním prostředím pro zdravou a kvalitní výchovu a vývoj dítěte je úplná, funkční rodina. Podnětově bohaté, láskyplné prostředí, sociální zralost rodičů a jejich vzájemné pouto jsou pro dítě zdrojem klidu a bezpečí. V současné době se stále zvyšuje počet rodin neúplných. Kvalitní plnění funkcí rodiny v rodinách neúplných je závažný sociální problém. Existuje mnoho faktorů, které mohou narušit stabilitu rodiny a tím významně ovlivnit další vývoj dítěte.

4.1 Rozvod, rozchod

Jak již bylo zmíněno, nejčastější příčinou rozpadu rodiny je rozchod rodičů v nesezdaných partnerstvích a rozvod rodičů, kteří uzavřeli manželství.

„Rozvod je zátěžová situace. Dokonce jedna z nejtěžších. Je psychology považován za druhou nejtěžší životní situaci hned po úmrtí blízké osoby.“ (Poupětová, 2009, s. 18).

Přestože se počet uzavíraných manželství snížil, i tak je fenoménem dnešní doby vysoká rozvodovost. Jedlička (2017, s. 40) poukazuje na skutečnost vyplývající ze zpráv Českého statistického úřadu, kterou si Česká republika zajistila nezáviděníhodné prvenství: rozvodovost v České republice je jednou z nejvyšších v celé Evropě. Alarmující je rovněž časný vznik krizí v manželství. V mnohých případech již během prvního roku po uzavření sňatku.

„Krise prvního roku vzniká především v důsledku střetu vlivů odlišných prostředí, v nichž partneři vyrůstali, v důsledku nejasností při stanovení společného cíle, časté přímé i nepřímé intervence rodičů z obou stran a zhusta i ekonomické tísně.“ (Honzák, Novotná, 1994, in Jedlička, 2017, s. 40).

Volba vhodného partnera je nejzákladnějším předpokladem nejen spokojeného manželství, ale i funkčního rodičovství. Podstatným faktorem zdravého manželství

je porozumění, tolerance, sounáležitost, schopnost spolupráce, shoda ve vnímání norem, hodnot a postojů. Mnoho manželství je uzavřeno unáhleně, aniž by se partneři lépe poznali. Po odeznění prvotní zamilovanosti se začínají objevovat problémy ve společném soužití, které často přerostou v naprostou nesnášenlivost mezi manželi, neschopnost konstruktivní komunikace a spolupráce. Mnohdy je také důvodem mimomanželský vztah.

„Rozvod či rozpad soužití je do života dnešní mladé generace běžně zakomponován jako „pojistka“ případného neúspěchu.“ (Kraus, 2015, s. 28).

Rozhodnutí o rozvodu většinou nebývá otázkou několika dní. Přistoupení k rozvodu předchází složité rozhodování, strach z nejistoty a neznáma, často spojený s nutností výrazných změn v životě rodiny. Souvisí se ztrátami - vztahovými, psychickými, ale i materiálními, ale také zásadními změnami například spojenými se změnou bydliště.

Jak uvádí Kohoutek (1998, s. 10), hlavní úlohou rodiny je bezporuchový a plynulý přechod od socializace ke kulturní výchově a následně také k personalizaci v oblastech intelektu, tvořivosti, temperamentu i charakteru. Fáze rodinného vývoje však mají své významné životní mezníky, tedy události, které jsou světovou zdravotnickou organizací označovány jako zákonité, tranzitorní krize. Mezi ně je zahrnován nejen sňatek, ale také především narození dětí. Pokud se rozvedou či rozejdou bezdětní partneři, je to ve většině případů jejich svobodné rozhodnutí a nikoho neohrožuje.

Zásadním problémem je, pokud jsou manželé již rodiči. Rozchodem či rozvodem sice končí partnerství, ale rozhodně ne rodičovství. Ačkoliv jsou rodiče zmítáni svými vlastními pocity, měli by se pokusit, aby byl pro jejich potomky rozvod co nejméně bolestný. Ideální situace je, pokud jsou rodiče schopni ohledně dětí komunikovat, nové skutečnosti dětem citlivě sdělit. Podstatné je snažit se s ohledem na věk dětí s nimi na dané téma diskutovat. Děti prožívají strach ze ztráty společného domova, často si dávají samy vinu. Bojí se, že odcházejícího rodiče nebudou mít možnost vidat, mohou si myslet, že je již nemá rád.

V situacích, kdy rodiče nejsou schopni spolupracovat, je pravděpodobné, že bude docházet ke konfliktům ohledně setkávání se s dětmi, řešení finančních otázek. Děti to obrovské napětí vnímají a vyrovnat se s novou situací bude mnohem těžší. V předrozvodových, rozvodových a porozvodových etapách jsou rodiče často zahleděni

pouze sami do sebe a nepomýšlí na to, jak výrazně mohou svým jednáním ohrozit zdravý vývoj dětí.

„Rozvod sám o sobě je zátěží pro dospělé, natož pak pro děti. Nelze samozřejmě konstatovat, že díky rozvodu je jisté, že se dítě či mladistvý bude chovat rizikově, nebo delikventně.“ (Kraus, 2015, 28-29).

Pokud rodina, která je nyní v rozluce, plnila alespoň částečně své základní funkce, je pro děti mnohdy bolestnější se s rozchodem rodičů vyrovnat. Na této situaci je ale pozitivní skutečnost, že dětem byly předávány i kvalitní a zdravé vzory jednání. V případě rodin, které své základní funkce plnily minimálně, nebo vůbec, například z důvodu závislosti jednoho z rodičů, může být pro dítě rozkol rodiny úlevou.

Přesto nemůžeme popírat odlišnosti mezi muži a ženami, a to nejenom biologické a fyzické, ale také psychické a emocionální, které se projevují především v přístupu k situacím a vzájemné interakci. Žena je obecně vnímána jako citlivější, empatičtější, ale také labilnější. Muž je ochránce a živitel rodiny. Pro děti je nejvhodnější mít oba rodiče.

„Není pochyb o tom, že dítě se od rodiče stejného pohlaví učí chování ve vztahu k příslušníkům pohlaví opačného. Je prokázáno, že otcové zvyšují „ženskost“ svých dcer tím, že je odměňují za jejich ženské projevy. Zde se myslí tradiční ženské projevy – závislost, pasivita a podrobnost. I matky pozitivně podmiňují u synů chování tradičně „mužské“. Obojí platí více pro raný vývoj dětí než pro postoj rodičů k dětem školního věku.“ (Matoušek, 1997, s. 55).

Často je zmiňována důležitost podílení se otce na výchově syna. V dnešní době žije přes 40% dětí mimo manželství, z toho v 88% stojí v čele rodiny ženy. (Kraus, 2015, s. 28-29). V důsledku toho jsou muži neschopní dospět, postavit se na vlastní nohy, uspět v profesním ani osobním životě. Deprivace z nepřítomnosti mužského vzoru se může projevit v dospělosti jako neschopnost vhodného chování k ženám a navazování vztahů s nimi, obstat v interakci s muži, slabošství, sebelitování.

4.2 Závislost v rodině

Každá závislost, která se v rodině vyskytne, způsobí členům domácnosti nemalou zátěž. Je zřejmé, že látkové závislosti - alkoholová a drogová se negativně projeví dříve než u závislostí nelátkových nejen na samotném uživateli, ale i na jeho sociálních rolích v rodině, osobním a profesním životě.

„Nadměrná konzumace alkoholu ničí zdraví jednotlivců a bolestivě zasahuje rodiny i celou společnost. Přes své negativní účinky zůstává tradiční zneužívanou látkou a je využíván při různých neformálních, formálních i náboženských příležitostech“. (Fischer, Škoda, 2014, s. 91).

Vzhledem k tomu, že alkoholismus a užívání drog provázejí různé typické fyzické a psychické projevy, je ostatním členům rodiny brzy jasné, že se něco děje. Takto závislí lidé nejsou schopni dodržovat denní harmonogram, spánkový rytmus, nejsou psychicky stabilní, střídají se u nich výkyvy nálad podle momentální míry intoxikace. Alkoholik či drogově závislý člověk postupně přestává zastávat své funkce. Nejčastěji se to primárně projeví právě v rodině. Látkové závislosti jsou spojené s mnoha negativními průvodními symptomy. Mezi ně patří změna chování, životních a pracovních návyků. Alkoholik nebo drogově závislý postupně začne ztrácet zájem o své okolí, chová se bezohledně, často i agresivně a hlavním cílem je uspokojení závislosti. Nejenže závislost psychicky decimuje celou rodinu, ale velice často ve spojitosti se závislostí dochází velmi brzy ke ztrátě zaměstnání. Ke vztahům, které jsou již tak narušené nejistotou, strachem, zánikem emocionálního pouta a sounáležitosti se přidružují další problémy jako je nedostatek financí a dluhy.

V případě nelátkových závislostí, jako je patologické hráčství – gamblerství se projeví důsledky spíše později. Tuto závislost, nebo ještě přesněji – nutkavou impulzivní poruchu, neprovází tak výrazné fyzické projevy, jako je třes, pocení, zvracení, nechut' k jídlu, či velká potřeba spánku. Neznamena to však, že nelátkové závislosti jsou méně nebezpečné a neohrožující stabilitu rodiny. Plíživě, o to destruktivněji, je rodina ohrožena především po finanční stránce. Patologičtí hráči se bez rozmyslu zadlužují s tím, že dluhy vykompenzují výhrou. Ale výhra nepřijde a rodina často přichází nejen o veškeré úspory, ale i o zázemí v podobě bydlení.

Ač se jedná o závislost látkovou či nelátkovou, pro rodinu je vždy závislý člen zátěží. Ve většině případů dochází k rozpadu rodiny. Nejčastějším důvodem je neschopnost závislého plnit své povinnosti vůči rodině a společnosti, ale i další přidružené problémy, jako je agresivita, naprostý nezáměr o rodinné dění, zadluženost. Pro děti závislá osoba jistě není podnětným vzorem. Ohrožuje celou rodinu. Důsledkem je snížení celkového sociálního statusu rodiny. Na nezávislého partnera a často i děti jsou kladeny mnohem vyšší nároky se zajištěním fungování rodiny. Děti přicházejí o svůj volný čas, prostor ke hře, bezelstnost, bezstarostnost a tím tedy o vše, co děti dělá dětmi. Nemohou se účastnit aktivit společně s vrstevníky a to nejen z časových důvodů, ale i finančních. Často se také za situaci ve své rodině stydí. Z těchto důvodů jim hrozí sociální vyloučení, nebo šikana. Vzhledem k vysokému nasazení v zajištění chodu domácnosti se mohou snížit jejich školní výkony. Prožívají neustálé napětí a strach, jak se doma bude situace dále vyvíjet.

Vývoj dalších událostí záleží na mnoha faktorech. Podstatné je to, zda je dítě v rodině s jedním závislým rodičem, nebo v rodině s oběma rodiči a závislý je jeden rodič. Důležité také je, zda se chce závislý léčit. V případě rodin, kde je závislý jeden rodič, a druhý plní své role, jak má, a je schopen situaci včas řešit, nemusí být děti závislostí nijak poznamenány. Pokud ale nezávislý rodič propadne depresi, je laxní, často bývá péče o děti opravdu zanedbávána a děti mohou být vážně ohroženy na zdraví. V případě agresora i na životě. Děti potřebují láskyplné prostředí, jistotu, klid a zázemí. Pokud se zabýváme problematikou závislostí v rodině, vždy je to frustrující záležitost, která na dětech může do budoucna zanechat velmi vážné škody.

4.3 Násilí v rodině

Problematika domácího násilí se vyskytovala vždy, v dnešní době se změnilo pouze to, že se o obětech domácího násilí hovoří a je k dispozici síť organizací, které obětem domácího násilí pomáhají.

„Násilí v rodině můžeme vymezit jako bezprávně vynucenou nadvládu některého člena rodiny nad jiným členem, resp. členy“. (Špatenková et kol., 2005, s. 103).

Špatenková (2005, s. 103-104) definuje domácí násilí dle formy takto:

- fyzické, tělesné násilí - použití fyzické síly, nebo její hrozby k zastrašení,
- Psychické násilí:
 - a) neverbální - např. ničení oblíbených věcí,
 - b) verbální - slovní napadání, urážky, zesměšňování,
- ekonomické násilí - zamezení přístupu k penězům, absolutní finanční nadvláda nad týranou osobou, včetně neposkytování financí na základní potřeby,
- sociální násilí - zákaz kontaktů s rodinou, či přáteli, zákaz vycházení z bytu, naprostá kontrola nad denním harmonogramem oběti,
- sexuální násilí - vynucování nedobrovolného pohlavního styku, ale i jeho dlouhodobé odpírání.

„Je zřejmé, že vyrůstání v domácnosti, kde je běžné násilí, poškozuje vývoj dítěte. Dochází k tomu nejen vlivem toho, že dítě násilí přihlíží nebo je jeho obětí, ale i tím, že taková rodinná atmosféra neumožňuje řádnou rodičovskou péči.“ (Elliott, Place, 2002, s. 94).

To, že dítě přilne ke svým rodičům, je tím prvním a nejdůležitějším vztahem v jejich životě. Rodičovské vzory pomáhají vytvářet představy a názory na život, předávají hodnoty a normy, učí dítě interakci. Všechny tyto aspekty se v budoucnu pro dítě stanou hlavním stavebním kamenem jeho dalších vztahů. Crittenden (Crittenden in Elliot a Place, 1998, s. 95) tvrdí, že u zneužívaných dětí je vytvoření těchto vazeb nejisté. Tyto děti se obtížně, chaoticky a zmateně vypořádávají s každodenními situacemi. Pokud mají děti vlastní zkušenost s narušenou vazbou k rodičům, je pravděpodobnější, že jako rodiče budou špatně zacházet s vlastními dětmi.

V otázce domácího násilí je důležité, kdo je obětí. Mezi nejčastější oběti domácího násilí patří ženy a to v 92 - 98% případů (Čírtková, Vitoušová in Matoušek, 2005, s. 231). Velmi často se jedná o ženy, které byly týrány v dětství, nebo byly svědky týrání. Rizikovým faktorem je také brzké otěhotnění, nebo sňatek v nízkém věku.

Domácím násilím jsou také často ohroženy děti, v některých případech jako samotné oběti, ale často také jako svědci domácího násilí páchaného v rodině. Alarmujícím faktem je, že děti v rámci socializace přejímají vzory chování od rodičů, proto násilné chování v rodině má na dítě téměř vždy destruktivní účinek. Může se projevit již v dětství např. násilným chováním vůči vrstevníkům, zvířatům, ale i psychickými problémy. V dospělosti děti, které zažily, či byly svědky domácího násilí, často tyto

naučené vzorce chování opakuji ve své nové rodině. Toto jednání může mít podobu podřízené osoby neschopné se bránit - častěji u dívek, které toto chování viděly u matky a považují jej téměř za normální. Dalším typem převzatého chování může být opakování násilné činnosti v nové rodině.

Další skupinou jsou závislí senioři, kteří nejsou soběstační. K týrání dochází nejčastěji ze strany dětí a vnoučat. V nebezpečí jsou také osoby zdravotně postižené. Obzvláště vážná zdravotní omezení vyžadují nepřetržitou péči rodiny. V této souvislosti často dochází k frustraci z neustálé extrémní zátěže. Únava a vyčerpání mohou být spouštěčem násilného jednání v rodině. Specifickou skupinou jsou muži. Domácím násilím jsou nejčastěji ohroženi muži invalidní či submisivní, neschopní se bránit. Častým spouštěčem jsou náročné životní situace, jako je vážná nemoc, či ztráta zaměstnání.

„V odborné literatuře se pro násilí páchané na dětech ustálilo označení syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte – syndrom CAN.“ (Špatenková, 2005, s. 126).

Důvodů, proč dochází k týrání dětí tam, kde by měly cítit bezpečí a jistotu, tedy doma, je mnoho. Obecně to jsou faktory sociální a ekonomické, tedy nízký socioekonomický status a vzdělání. Roli hraje i struktura rodiny, tedy úplnost rodiny. Pohnutkou může být ze strany rodičů narození nechtěného dítěte, které považují za přítěž. Dalším faktorem je agresivní a výbušný rodič, jež si na dítěti vybíjí svoji frustraci, zlost a dokazuje tak i svoji nadvládu a nadřazenost. Jinou skupinou aspektů je závislost na drogách, alkoholu, psychické poruchy, chronické onemocnění či invalidita.

Vážným problémem u domácího násilí je neveřejnost. Často ani nejbližší okolí netuší, že se za zavřenými dveřmi něco takového děje. Děti, které vyrůstají v atmosféře domácího násilí, potřebují především citlivý přístup. V rámci pomoci dětem, které jsou svědky nebo oběťmi násilí v rodině, se mohou citlivé a bolestivé otázky řešit, až když je zřejmé, že je dítě mimo akutní nebezpečí a veškeré nepříjemné prožitky jsou již minulostí.

4.4 Úmrtí v rodině

Odchodem blízkého člověka jsme vždy otřeseni a na tuto situaci se nelze připravit. Každý z nás prožívá tuto ztrátu jinak, někdo má potřebu o ní hovořit s ostatními, jiný se s ní pokouší vyrovnat sám. Společnými symptomy truchlení je zármutek, žal, smutek, strach a obavy z budoucna, pocit opuštěnosti, ale i negativní reakce, jako je agrese, vztek, hněv. Někteří také trpí pocity viny za své přežití. V případě vážných nemocí v terminálním stádiu pozůstalí mohou pociťovat i úlevu a pocit vysvobození. Objevují se také somatické potíže, impulzivní jednání, neschopnost normálního fungování, zahlcení představami o zemřelém a identifikací se s jeho vzorem.

„Smrt milovaného člověka patří k nejtěžším ztrátám, které nás mohou postihnout. Smrtí ztrácíme tohoto člověka navždy, definitivně. Je normální, že pozůstalí v takové situaci prožívají hluboký zármutek, cítí se opuštěni, zoufalí a bezmocní. Ztráta blízkého člověka představuje výrazný zásah do sebepojetí pozůstalých, jejich identity a integrity. Mají pocit, že se jejich svět zhroutil, že jejich život ztratil smysl“. (Špatenková, 2005, s. 69).

U dětí je stejně jako u jiných stresujících událostí rozhodujícím faktorem věk. Dvouleté dítě si může uvědomovat, že k události došlo, ale neumí ji zasadit do kontextu a předvídat důsledky. Kolem třetího roku věku dochází k zásadní změně myšlení. Dítě si již uvědomuje, že svět není ovládán pouze jeho jednáním. Čtyřleté dítě si uvědomuje, že veškeré problémy nejsou způsobeny jen jeho jednáním. Děti do pěti let mají tendence pohlížet na bolestnou událost jako na něco, co způsobily samy. V šesti letech dochází k plnému vyvinutí schopnosti dávat si do souvislosti příčiny událostí, včetně vědomí, že je nemůže ovlivnit. Sedmileté dítě již smrt chápe jako jasný, konečný a trvalý fakt. Na tomto období je rizikové uvědomění si ztráty, která má často vážný emoční dopad, ale zároveň neschopnost se se ztrátou psychicky vypořádat. Děti starší sedmi let odchod blízké osoby vnímají podobně jako dospělí. Prožívají šok, protest, který je zástupnou obrannou reakcí, později se dostaví zoufalství, stranění se ostatních, ale i poruchy příjmu potravy a spánku. Poslední fází by měl být proces smíření, vyrovnání se se situací. (Elliott, Place, 2002, s. 90 - 91).

„Dalším významným faktorem, který ovlivňuje reakci dítěte na úmrtí, je kvalita vztahu k zemřelému“. (Elliott, Place, 2002, s. 92).

V případě odchodu jednoho z rodičů hraje podstatnou roli fakt, jaké má dítě zázemí u pozůstalých. Pokud dojde k úmrtí v úplné rodině, kde stále jeden z rodičů zůstává, plní své role a je schopen se o dítě sám postarat, je to pro vyrovnání se dítěte se vzniklou situací rozhodně výhodou. S citlivým přístupem druhého rodiče se snižuje také riziko, že toto trauma nevratně ovlivní život dítěte do budoucna. Závažnější problém ovšem nastává, jestliže zemře rodič v neúplné rodině, který vychovává dítě sám. Zde již záleží pouze na kvalitě vztahů v širší rodině. Bohužel ne všude je možnost nebo ochota se postarat o osiřelé dítě. Pak dochází na umístění dítěte v dětském domově, k pěstounské péči nebo adopci. Tyto děti si úmrtí rodiče v sobě ponosou vždy jako traumatizující zážitek, který je ovlivnil nevratně na celý život.

5. NEÚPLNÁ RODINA

V předchozích kapitolách byla mnohokrát zmíněna důležitost kvalitního a zdravého rodinného prostředí jako nejlepšího činitele pro socializaci dítěte. Svět však není černobílý a často dochází k situacím, kdy dítě žije pouze s jedním rodičem.

Rodina neúplná představuje takovou rodinu, kdy jeden vlastní osamělý rodič žije s dětmi vlastními či nevlastními. Dalšími typy neúplných rodin jsou rodiny doplněné (vlastní rodič má dítě ve své péči a žije s novým partnerem), rodina náhradní (dítě je vychováváno adoptivními rodiči, či pěstouny) a rodina družská, kdy oba vlastní rodiče, či jeden z nich žijí se svým partnerem a dítětem bez uzavření manželství. (Dunovský, 1986, s. 25).

Dle Janošové (2008, s. 186) mnohé statistiky prokázaly, že až polovina dětí, které se v současné době rodí, budou alespoň nějakou část života žít jen s jedním rodičem. Je tak opouštěn model tradiční rodiny, kdy matka zajišťovala pocit bezpečí a láskyplného domova a otec byl většinou tím přísnějším živitelem rodiny.

5.1 Chybějící matka a důsledky pro dítě

Model rodiny, kde chybí matka, není tak častý. Většinou jsou to právě matky, které zůstávají samy se svými dětmi. To, jak bude dítě nepřítomnost matky prožívat, velmi závisí na jejím vztahu k dítěti již v době těhotenství a po porodu. Matka je zpravidla první osobou, která zprostředkovává nejen citový vztah a pocit jistoty, ale předává mu také cenné protilátky prostřednictvím mateřského mléka. Už samotné těhotenství představuje období, kdy je dítě vystaveno stylu matčina života, ať v pozitivním, či negativním smyslu. Vždy je pro dítě tím nejdůležitějším faktorem, aby bylo **chtěné a očekávané s láskou**.

„Výrazný rozdíl mezi nechtěnými chlapci a děvčaty se obecně setřel, ale dostal novou podobu. Chlapci jsou více znevýhodněni ve své adaptaci na profesionální život a dívky jsou více dotčeny ve svém emočním životě. Rodiny založené původně nechtěnými

děti jsou méně stabilní a nacházejí se v nich četné problémy.“ (Matějček, Dytrych, 1994, s. 193).

Pokud z nějakých důvodů matka v rodině chybí, nejsou dle Bealové (in Janošová, 2008, s. 188) prokázány nějaké závažnější vlivy na vývoj dětí jako v případech, kdy chybí otec. Nejčastěji proto, že se matky se svými dětmi navštěvují, nebo má dítě v rodině jiný ženský vzor. Větší vliv má nepřítomnost matky na rozvoj správných ženských vzorů u dívek. Především z pohledu vytvoření typicky ženského chování, vhodných mateřských postojů. Reakce dívek na rozvod bývá dle Janošové méně bouřlivá než u chlapců, nezůstávají citově otřeseny tak dlouho. Nejčastěji se objevují problémy v interakci s opačným pohlavím a také emoční vliv na jejich další život.

U chlapců, kteří byli předčasně citově odpoutaní od matky, se nejčastěji vyskytuje tzv. **pseudonezávislost**. V konečném důsledku může vést k vážnému poškození jejich citového vývoje a to i v případě, kdy matka z nějakých důvodů citově syna odmítá. (Pollack in Janošová, 2008, s. 182). Na rozvod rodičů reagují chlapci častěji více negativisticky, objevují se u nich kázeňské potíže a různé školní prohřešky a nezdary. Vyskytuje se také problémové chování doma, zvýšená agresivita, či neposlušnost. Tento stav může trvat i několik let a výrazně ovlivnit postoj a hodnocení učitelů. (Vágnerová in Janošová, 2008, s. 189).

V případě neúplných rodin hovoří Matějček a Langmeier (2012, s. 146) o velké úloze sourozenců a ostatních příbuzných: *„Starší sourozenec totiž představuje pro mladšího jistou sociální oporu a přebírá někdy přímo rodičovskou funkci. Avšak i tam, kde chybějí oba rodiče, znamenají sourozenci jeden pro druhého kus životní jistoty: dítě nemá nikoho, „komu by patřilo“, ale má někoho, „ke komu patří“. (Proto by mělo být např. samozřejmou zásadou, aby sourozenci byli umístováni v ústavech spolu). Mezery v neúplné rodině lze v mnohých případech úspěšně doplnit zvýšenou péčí a pozorností zbývajících členů rodiny. Tak si vysvětlíme, že v mnohých rodinách bez otce nebo i bez matky se děti vyvíjejí zdravě a že stejně zdravě vyrůstají i mnozí jedináčkové.*“

5.2 Chybějící otec a důsledky pro dítě

Jak již bylo zmíněno, případů, kdy v rodině chybí otec je podstatná většina. Ač se v poslední době vnímání úlohy otce mění v osobu více pečující a starající se nejen o finanční záležitosti, ale i o samotné dítě, stále přetrvává model neúplných rodin v čele s matkou. Milující matka je rozhodující startovací pozice do života dítěte, ale rovněž úloha otce je nezastupitelná.

Podobně jako v případech, kdy v rodině chybí matka, je i u otců podstatné, zda se svým dítětem udržují kontakt. Především pro syny je sounáležitost otce - či jiného kvalitního mužského vzoru velmi důležitá. Ballnik (2012, s. 20 - 23) výstižně shrnuje úlohu otce především v ohledu na syna takto:

- přítomnost otce pomáhá vytvářet pocit vlastní hodnoty, identity a sebedůvěry,
- reprezentuje pocit jistoty a bezpečí,
- zprostředkovává podněty okolního světa a představy o životě aktivní konfrontací,
- pomáhá konstruktivně usměrňovat agresivitu - otec je pro dítě v tomto ohledu velkým vzorem,
- společnou hrou a měřením „mužské síly“ podněcuje motorické schopnosti dítěte, ale této hře dává jasná pravidla, která dítě hluboce ovlivní,
- v období dospívání usměrňuje synovy vnitřní konflikty mezi identifikací s otcovými zásadami a touhou po nezávislém životě.

Nezastupitelné místo má otec i ve **formování chování k ženám**. Pokud syn u svého otce nevidí projevit citovou náklonnost, často se i on začne k matce chovat podobně odtažitě. Vytvoří si tak představu, že emocionální projevy snižují jeho mužnost.

„Otcové jsou pro své syny obvykle nejbližším vzorem mužského chování vůči ženám. Způsob jednání, míra respektu a citové otevřenosti, který otec projevuje matce, je pro chlapce základním modelem partnerského vztahu. V dospělosti bude z velké části ovlivňovat jeho vztahy k ženám a partnerkám, již v dětství se však odráží také ve vztahu k matce.“ (Janošová, 2008, s. 182).

Nabízí se domněnka, že nepřítomnost otce dceru spíše neovlivní, protože si jsou dívky bližší spíše s matkami, opak je však pravdou. Ballnik (2012, s. 22) zdůrazňuje

úlohu otce ve vztahu k dceři především jako vytvoření si **obrazu muže ve svém nitru**. To, jak dcera otce vnímá, jaký má s otcem vztah, jí dovoluje poznávat své silné a slabé stránky, což do budoucna ovlivní schopnost jednání a komunikace s dalšími muži. Pokud je otec dceři nápomocen při vytváření její vlastní identity, zdravého sebevědomí a pozitivního vnímání muže, jen tak bude žena v dospělosti schopna přijmout své ženství a sexualitu.

„Dcery se identifikují především se svými matkami, v otázce budoucího ženského sebevědomí, spokojenosti s ženskou rolí a v sexuální oblasti však patrně hraje v dětství větší roli postava otce. Prožitek vlastní ženskosti se u dcer primárně vytváří na základě postoje otce vůči ženám, ale také na základě jeho vztahu k dceři.“ (Janošová, 2008, s. 182). Jestliže byla dívka v dětství svým otcem opomíjena či odmítána, s velkou pravděpodobností ji to ovlivní v důvěře k mužům, sníží šanci navázat kvalitní partnerský vztah a sdílet s partnerem emoce a intimitu

6. KVALITATIVNÍ VÝZKUM

Odborných textů v teoretické rovině na téma rozpadu rodiny, vlivu neúplné rodiny na život a vývoj dítěte existuje mnoho. Z tohoto důvodu je v této práci zvolen kvalitativní výzkum, který může do problematiky přinést nové poznatky a skutečnosti. Tato volba vychází ze snahy přiblížit konkrétní myšlení a prožívání jedince, jenž se v této situaci ocitl, včetně důsledků z toho plynoucích, jimiž byl ovlivněn do budoucna.

6.1 Metodika výzkumu

Dle Gavory je výzkum systematickým řešením problémů, který rozšiřuje hranici vědomostí lidstva, potvrzuje, či vyvrací současné poznatky a přináší poznatky nové. (Gavora, 2008, s. 11). Výzkum byl veden formou polostrukturovaného rozhovoru, s občasnou narativní formou rozhovoru, kdy respondent volně vyprávěl.

Částečně řízený, tedy polostrukturovaný rozhovor, definuje Reichel jako předem připravený soubor otázek či témat, které budou předmětem rozhovoru, ale jejich pořadí není striktně určené. Je také možné částečně pozměnit formulaci výzkumných otázek, podstatné je, aby byly zodpovězeny všechny. Narativní forma je specifickou podobou volného interview, jež je v kvalitativním výzkumu často využívanou metodou. Informant je v rámci rozhovoru vybídnut k volnému vyprávění na určité téma. (Reichel, 2009, s. 111).

Základními zásadami k uskutečnění kvalitního rozhovoru je především vhodné, klidné prostředí, s respondenty proto byly schůzky uskutečňovány dle jejich přání. Ve třech případech v jejich domácím prostředí, ve dvou případech v kavárně. Je nezbytné podotknout, že se s informanty znám dlouhodobě, proto nebylo nutné navazovat osobní vztah. Přesto však cílem úvodní části byla snaha k zaujetí a motivaci respondentů. Výzkumné téma je citlivé i po mnoha letech, proto jsem se snažila minimalizovat nepříjemné pocity z vyvolaných vzpomínek citlivým nasloucháním a porozuměním.

Rozhovor byl směřován ke zjištění odpovědí na několik předem připravených, základních otázek, které byly následně individuálně rozvíjeny. Odpovědi respondentů na otázky byly rozmanité, bylo je tedy třeba kategorizovat a vyhodnotit klíčové skutečnosti, které přinesou jasný pohled na konkrétní poznatky. Vzhledem k souhlasu respondentů s použitím zvukového záznamu byly v textu použity některé neupravené citace.

K této části práce poskytlo informace pět respondentů - dvě ženy a tři muži. Společným jmenovatelem všech byl život v neúplné rodině a plnoletost v době výzkumu. Na základě jejich výpovědí byly vytvořeny kaziustiky. Strukturace případových studií má přinést jasnější náhled do konkrétních případů.

V úvodu je popsána situace v orientační rodině respondentů. Další část se zaměřuje na vnímání tehdejší situace a případné důsledky, kterými byli ovlivněni do budoucna. V závěru je provedena interpretace výsledků šetření a porovnání situace respondentů. Další kapitolou jsou odpovědi na základní výzkumné otázky a seznam doplňujících otázek, které byly respondentům v průběhu rozhovorů kladeny. Zajímavé je, že dvě případové studie jsou vytvořeny na základě výpovědí sourozenců, kteří prožili rozpad orientační rodiny.

6.2 Cíl výzkumu

Stěžejním cílem šetření bylo dojít k poznatkům, jak může jedince ovlivnit rozvat rodiny a následný život v rodině neúplné, včetně prožívání těchto situací v dětství a vlivu na osobní život v dospělosti. Výzkumná část má za úkol přinést odpovědi na základní otázky:

1. Co bylo hlavní příčinou rozpadu rodiny?
2. Jakým způsobem prožívá dítě rozpad orientační rodiny?
2. Cítili se respondenti rozpadem rodiny a následným životem v rodině neúplné nějak omezení a ovlivnění?
4. Ovlivnil rozpad orientační rodiny respondentů vznik, a vývoj a kvalitu jejich partnerských vztahů a rodičovství?

Dále byly respondentům kladeny následující doplňující podotázky:

- a) Jak jsi vnímal/a, a prožíval/a situaci v rodině před jejím rozpadem?
- b) Jaký vztah jsi tehdy měl/a ke konkrétnímu rodiči?
- c) Měl/a jsi někdy problém s navazováním přátelství?
- d) Jak ses cítil/a v kolektivu vrstevníků?
- e) Jsou pro tebe přátelství a vztahy s ostatními lidmi důležité?
- f) Měl/a jsi v těžkých chvílích v někom oporu?
- g) Jak tě ovlivnila situace v rodině ve vztahu k druhému pohlaví?
- h) Jsou pro tebe partnerství a láska důležité?
- i) Jaký máš nyní v dospělosti vztah s rodiči/ bratrem/ sestrou/ partnerem?
- j) Myslíš, že kdyby k rozpadu rodiny nedošlo, bylo by v tvém životě něco jinak?

6.3 KAZUISTIKY

Kazuistika č. 1- Monika:

MONIKA NAROŽENA: 1983 ve Vysokém Mýtě

BYDLIŠTĚ: Ústí nad Orlicí

RODINNÁ ANAMNÉZA:

Matka Moniky a Miroslava:

Soňa se narodila v roce 1963 v Ústí nad Orlicí. Nedokončila učiliště, výsledným vzděláním je pouze základní škola. Vyrůstala v rodinném domě na vesnici blízko Ústí nad Orlicí. Pochází z úplné rodiny. Má čtyři sourozence. Vyrůstala v poměrně špatných socioekonomických podmínkách. Poměrně brzy začala toužit po odchodu z rodiny nejlépe do rodinného domu do města.

V devatenácti letech se na zábavě seznamuje s Jaroslavem a poměrně brzy mezi nimi vznikne intimní vztah. Z důvodu pokročilého těhotenství se po půl roce ze Soni a Jaroslava stávají manželé. Soňa se stěhuje za manželem do Ústí nad Orlicí, kde bydlí

v rodinném domě s manželovými rodiči. Již v počátcích společného bydlení s Jaroslavovými rodiči se vyskytují problémy spočívající v přílišném zájmu tchyně, Jaroslavovy matky o mladé manžele. Jaroslav čím dál více oddaluje své příchody domů z práce návštěvou restaurace.

Otec Moniky a Miroslava:

Jaroslav se narodil v Litoměřicích roku 1959. V jeho předškolním věku kupují jeho rodiče starší rodinný dům v Ústí nad Orlicí a odcházejí ze Štětí, kam odešli za prací a také za přiděleným bytem. Jaroslav je jedináček. Pochází z úplné rodiny. Jeho dětství se neslo v přílišné starostlivosti jeho matky. Svazovaly ji neustálé obavy a strach, že o své jediné dítě přijde, proto byl Jaroslav neustále pod dozorem. Toto bylo také často důvodem neshod jeho rodičů. Otec jej chtěl učit mužským pracím, ale matka si to nepřála, neustále říkala, že na tohle má čas.

Vyučil se strojním zámečníkem. Po vyučení nastoupil povinnou vojenskou službu, kde byl častým terčem šikany, které se nedovedl bránit. Po návratu z vojny několik let pracoval u Českých drah. Poté, prakticky dosud, vykonává dělnické profese ve svém oboru.

Po rozvodu manželství se Soňou zůstává stále v domě svých rodičů, nový vztah dosud nenavázal. Nikdy nebyl bez zaměstnání, ale často se u něho objevují agresivní výpady vůči jeho rodičům. Splácí dluhy, které si způsobil svou zálibou v gamblerství.

Dětství:

Vztah jejich rodičů vznikl z lásky. Babička Moniky, matka Jaroslava, která s nimi bydlela v domě, neustále mladou rodinu navštěvuje, nevyžádaně radí a celkově se snaží zasahovat do chodu rodiny. Monika má k babičce pozitivní vztah, babička s dědečkem se jí vždy věnovali a jak Monika uvedla, dosud jí jsou velkou oporou.

V době, kdy se narodil Moničin bratr Miroslav, již manželství rodičů provázely neshody a hádky téměř denně. Jaroslav čím dál více vyhledával společnost svých kamarádů, s nimiž popíjel. Posílněn alkoholem se snažil po příchodu z restaurace domů řešit rodinnou situaci. Často se hádal i se svými rodiči. Možná i to se projevilo na chování Jaroslava k Soně. Jeho jednání vůči ní bylo stále méně předvídatelné a často se objevovala agrese.

Malý Miroslav celé noci nespal, velmi často plakal. Jaroslav ovšem raději trávil čas s kamarády v hospodě, než aby pomohl manželce se synem. Někdy nepřišel domů i několik dní. Monika vzpomíná, že když jí bylo zhruba pět let, poprvé viděla a zřetelně si pamatuje, jak Jaroslav opět dorazil domů opilý a vyžadoval jídlo. Soňa jej odmítla obsloužit, Jaroslav ji velmi krutě zbil.

Násilí a agrese se začalo stupňovat. Monika uvádí, že v té době nastoupila do první třídy. Dosud jí není dobře, když si vzpomene na psaní úkolů pod dohledem otce. Měla z něho strašný strach. O to více dělala chyb. Otec jí vždy u vypracovávání úkolů bil. Po dětech vyžadoval perfektní pořádek, poslušnost a řád. Běžně používal doma vojenské výrazy jako „máš kasárníka“, „nemáš komínky ve skříni“, „mazej dělat rajóny“. Monika tomu dává spojitost s tím, že byl na vojně šikanován. Děti se ho bály. Na Miroslava byl trochu hodnější, ale Monika si vzpomíná, jak jí říkal: „*Dělej, seš baba, tak makej, k ničemu jinýmu nejseš*“.

Monika byla vždy poměrně veselá a spíše extrovertní dítě. Po prožitých zážitcích z domova se ale začala více uzavírat do sebe, byla bojácná, neuměla se hájit ani před spolužáky. Výsledkem bylo, že velmi špatně navazovala kamarádské vztahy se svými vrstevníky. Byla ve třídě spíš izolovaná. Vzpomíná, že měla jen dvě kamarádky, které se s ní bavily.

Rozpad rodiny

V době, kdy bylo Monice asi osm let, u nich doma situace vygradovala. Opilý Jaroslav se vrátil v noci domů z hospody. Rodiče spali v jedné místnosti s dětmi, takže jeho noční návraty Monice téměř nikdy neunikly. Jaroslav začal po Soně vyžadovat sex. Soňa se bránila. Jaroslav přinesl z kuchyně nůž a začal jím Soně vyhrožovat. U toho jí bil. Pak nožem na Soně rozřezal pyžamo a znásilnil ji. Monika všechno pozorovala z patra palandy. Říká, že do rána vyděšením nespala. Zanedlouho poté podala Soňa žádost o rozvod. Monika uvádí, že se teď za své jednání stydí, ale tehdy se rozhodla, že chce zůstat s otcem. Bála se odchodu do jiné školy, kde by nikoho neznala. Myslela si, že by nenavázala žádný kamarádský vztah. Bratr Miroslav se odstěhoval s matkou. Monika ví, že tím své matce velmi ublížila. Trvalo dlouho, než si k sobě s matkou našly cestu.

Puberta

Monika tedy zůstala v péči otce. Ten ale odešel za prací do Ostravy, Moniku vychovávali prarodiče. V té době začala vyhledávat kamarádství mezi staršími lidmi.

Měla velmi bouřlivou pubertu a prarodiče na ni nestačili. Snažila se získat uznání v partě, kam chtěla patřit. Velmi brzy začala kouřit a nebála se ani alkoholu. Zhruba v šestnácti letech se seznamuje s Romanem. Je mezi nimi třináct let věkového rozdílu. V té době odchází Monika na střední školu. Musí odejít na internát do jiného města. Velmi se upnula na Romana a nechce bez něho být. Odchází ze školy. Prarodiče a matka jsou velmi nešťastní. Začne studovat jinou školu, ale dlouho tam nevydrží, v necelých osmnácti letech otěhotní. Po narození malého Románka se začnou vyskytovat první problémy. Roman přestane Monice dávat peníze, ona je však na něm plně závislá. Do noci hraje na počítači hry, s dítětem Monice nepomáhá. Postupně vyplynou najevo jeho milionové dluhy. Partnerství začíná mít vážné trhliny.

Moničinu synovi byl asi rok, když zjistila, že jí přítel Roman podvádí s její kamarádkou. Našla doma i jejich společné erotické fotografie. Když po Romanovi chtěla vysvětlení, poprvé ji zbil. Monika nechtěla jít za matkou, ani za prarodiči, protože nechtěla slyšet obligátní „my jsme ti to říkali“. Romanovi odpustila. Doufala, že mají ještě šanci. Finanční situace byla čím dál složitější. Bití bylo stále častější. Monika uvádí, že jí Roman říkal, že si za to může sama tím, jak ho neustále provokuje a vyčítá mu finanční situaci. Postupně Romanovu obviňování uvěřila, stala se z ní typická oběť domácího násilí. Ztratila sama sebe, veškeré sebevědomí.

Nakonec Monice pomohla kamarádka. Monika už se k Romanovi nevrátila. Ovšem tato prožitá traumata v ní zanechávají následky dodnes. Snaží se, jak nejlépe umí vychovat Romana. Snaží se mu dopřát to, co ona neměla. Syn je šikovný, v kolektivu oblíbený a dělá jí radost. Monika je za jeho celkem pohodový vývoj vděčná především svému dědečkovi, který se na jeho výchově výrazně podílí. Dále má na syna jistě pozitivní vliv Moničin současný partner Ondřej.

Současnost

V partnerských vztazích Monika mnoho štěstí neměla. Vztah s Romanem skončil fiaskem. Dosud je jím Monika ovlivněná. Uvádí, že je labilní, často nervózní, neumí se v životě prosadit. Jen těžko hledá ztracenou sebedůvěru. Ani současný partner k ní nemá moc pochopení. Monika říká, že jí nejvíce škodí, že neumí říci „ne“. Připadá jí, že jí Ondřejova rodina zneužívá. Trápí ji to, ale neumí se bránit. Příliš se jí nedaří ani v pracovním životě. Nevěří si, neumí zdůraznit své kvality. Ač ji její okolí často vnímá jako ambiciózní a šikovnou, neumí se prosadit. Bojí se budoucnosti.

Monika dodává, že se svou matkou si vše vyjasnilo a matka Monice odpustila to, že tehdy zůstala s otcem. Moničina matka je Romanovi dobrou a milující babičkou. Nadále dobré vztahy má Monika se svými prarodiči a je vděčná, že má její syn prababičku a pradědečka. K otci chová Monika spíše neutrální vztah s negativními prvky. Také dodává, že si sice uvědomuje, že má bratra, ale má pocit, že je to pro ni cizí člověk. Nikdy si k sobě nenašli cestu.

Kazuistika č. 2- Miroslav

NAROZEN: 1986 v Ústí nad Orlicí

BYDLIŠTĚ: vesnice nedaleko Ústí nad Orlicí

O rodičích Moniky a Miroslava bylo vše podstatné popsáno výše. Miroslav se narodil do manželství, které v době jeho příchodu do rodiny již procházelo značnou krizí. Jako kojeneček byl Miroslav velmi plačtivý. Je pravděpodobné, že to ovlivnil stres, který Soňa prožívala v těhotenství. Ač si Jaroslav velmi přál syna, na péči o něj se nijak výrazně nepodílel. Paradoxem je, že narození očekávaného syna ještě zvětšilo krizi v manželství Soni a Jaroslava.

Dětství

Miroslav byl velmi tiché, spíše zádumčivé dítě. Otevřenější a veselejší byl pouze v přítomnosti dědečka, který se mu cele věnoval. Miroslav vypověděl, že za všechno, co se tehdy naučil, vděčí dědečkovi.

Miroslav nemá tak barvitě vzpomínky na alkoholismus a agresivitu svého otce jako jeho sestra. Soňa a Jaroslav se rozvedli, když bylo Miroslavovi šest let. Musel si zvykat na jiný domov, a to vše ještě ve spojitosti s nástupem povinné školní docházky. Soňa musela být často v práci, pracovala i na noční směny a Miroslav od velmi útlého věku byl doma sám i v noci.

Už od dětství byl Miroslav tiché a uzavřené povahy. Neměl moc kamarádů, nikdo za ním nikdy nepřišel domů. Jaroslav v té době o Miroslava vůbec nejevila zájem. Světlejší chvílky zažíval pouze u prarodičů, kam jezdil na víkendy, ale uvedl, že ani tam nebyli prarodiče jen pro něj. Bydlela tam jeho starší sestra Monika. Pořád byl jen na návštěvě.

Soňa si našla přítele Jana, když bylo Miroslavovi asi osm let. Bohužel si k sobě s Miroslavem nenašli cestu. Miroslav vzpomíná, že ho ze začátku nenáviděl. Věděl, že o to méně na něho bude mít matka času. Uzavřel se ještě více do sebe.

Puberta

V pubertě se Miroslav sblížil se svým strýcem Zdeňkem. Byli si velmi blízcí. Zdeněk žil celý život sám, neuznával ženy. Tvrdil, že ženám jde pouze o peníze. Zdeněk zemřel, když bylo Miroslavovi šestnáct let. Tento vzor má v sobě Miroslav zakořeněný dodnes. Miroslav se vyučil autotronikem. Následně dokončil i maturitu. Ani na střední škole si nenašel žádné kamarády.

Současnost

Miroslav poctivě pracuje, a ještě poctivěji šetří. Žije s matkou Soňou nedaleko Ústí nad Orlicí ve vesnici, kde Soňa zdělila rodinný dům po svých rodičích. Nikdy nechodil se žádnou dívkou a i teď, ve věku třiceti let tvrdí, že žádnou ženu nechce, že by z něho jen „tahala“ peníze. I Soňa naznačila, že Miroslav žije na její úkor. Z výplaty jí na domácnost přispívá velmi málo. Soňa má výčitky, jaké Miroslav prožil dětství, a prakticky nikdy si nevymohla změnu. Vaří mu, pere, uklízí. Dalo by se říci, že Soňu považuje za svůj majetek. Chová se k ní často velmi neurvale. Neumí poděkovat, neváží si ničeho, co pro něj matka dělá. Cítí se jako hlava rodiny. O všem chce rozhodovat

sám. Pokud s ním Soňa nesouhlasí, je hrubý a sprostý. Z Miroslavových reakcí je patrné, že si nic takového nepřipouští. Nevyhledává kontakty ani s kolegy v práci, ani se ženami. Jeho jediným blízkým kontaktem je Soňa. Jeho myšlení a jednání kopíruje názory strýce Zdeňka.

Kazuistika č. 3- Ladislav

NAROZEN: 1969 v Šumperku

BYDLIŠTĚ: Praha

RODINNÁ ANAMNÉZA:

Matka Ladislava:

Danuše pocházela z malé rodiny, měla pouze starší sestru. Rodina žila ve vilce v Ústí nad Orlicí. Její dětství bylo klidné, rodinné vztahy harmonické. V jejích osmnácti letech zemřel otec, dívky zůstaly s matkou. Vystudovala střední školu s maturitou, byla zdravá, nekonfliktní, nikdy nejevila příliš zájmu o chlapce.

V dvaceti dvou letech se v Šumperku seznamuje s Ladislavem. Byla to láska na první pohled a vztah Danuše a Ladislava velmi rychle dozrál ke svatbě. Těhotenství na sebe nedalo dlouho čekat.

Už v době, kdy mladí manželé očekávali svého prvního potomka, se začalo projevovat Ladislavovo zvláštní chování. Byl nespolehlivý, lhal, flirtoval s jinými ženami. Danuše se velmi trápila. Odstěhovala se za manželem do Šumperka a velmi jí chyběla její rodina. V počátcích těhotenství se uhodila do stehna a zhruba v polovině těhotenství se jí na místě úrazu objevila bolestivá bulka. Lékaři zanedlouho diagnostikovali zhoubný nádor.

Danuši rychle ubývaly síly, manžel ji mnoho nepodporoval, jedinou oporou byly časté návštěvy její matky Boženy. Vzhledem k agresivitě nádoru bylo lékaři doporučeno co nejdříve těhotenství ukončit. Syn Ladislav se narodil v sedmém měsíci těhotenství.

Otec Ladislava:

Narodil se na severní Moravě maďarským rodičům do velmi chudých podmínek. Měl sedm žijících sourozenců, dva zemřeli v dětském věku. Nedokončil ani základní vzdělání. V jeho postojích a chování byl jasný nedostatek rodičovské péče a výchovy. Nebyl zvyklý dodržovat pravidla, neměl dostatek odpovědnosti k druhým. Rád o sobě mluvil a své přednosti zveličoval.

K rodičovské roli otce nikdy nedozrál. Již za života Danuše měl jiné ženy a po její smrti se oženil ještě třikrát. Z každého nového manželství měl jednoho potomka. Také si adoptoval tři děti své bývalé partnerky. Nikomu z dětí se nikdy nevěnoval, ale ostatní děti mimo prvorozeného Ladislava měly své milující matky.

Ladislav:

Již jeho příchod na svět byl poměrně dramatický a zřejmě i traumatizující. Narodil se v sedmém měsíci těhotenství plánovaným císařským řezem z důvodu rakovinového onemocnění jeho matky. Ladislav nezná přesnou dobu, kterou trávil v porodnici v péči lékařů a nikdo z jeho rodiny, kdo by tuto otázku zodpověděl, již nežije. Informace, které poskytl, jsou z čerpány z vyprávění babičky Boženy.

Danuše se začala léčit, ale byla vyčerpaná po těhotenství a porodu. Od manžela se mnoho pomoci očekávat nedalo, proto se za svojí dcerou odstěhovala Ladislavova babička Božena. Pomáhala dceři s péčí o domácnost a malého syna. Nicméně zdravotní stav Danuše se neustále zhoršoval, postupně trávila více času v nemocnici a veškerá péče o malé dítě a domácnost byla na babičce, která již v té době trpěla astmatem a vysokým krevním tlakem. Přes veškerou snahu lékařů Danuše zemřela, když byly Ladislavovi dva roky.

Dětství

Ladislav vypověděl, že byl „putovní dítě“. Nejprve se o něho snažil starat otec, ale jeho láska k ženám byla větší. Péči o syna nezvládal. Zhruba v období započetí školní docházky je Ladislav svěřen do péče babičky a stěhuje se k ní do Ústí nad Orlicí. Babička však svůj dům věnovala své starší dceři Haně a jejímu manželovi. Dcera se zetěm byli novou situací značně zaskočení a od prvního dne zaujali k malému Ladislavovi nenávistný postoj, nepřáli si, aby žil v jejich domě. Chtěli, aby se babička věnovala jejich

dvěma synům, což vždy nešlo. Ladislav o babičce mluví velmi hezky a lze pozorovat, že se mu babička snažila dát vše a on je jí za to velmi vděčný.

Puberta

V době, kdy bylo Ladislavovi osm let, se velmi výrazně zhoršil zdravotní stav jeho babičky. Musela být dlouhodobě hospitalizována a teta se strýcem péči o něho kategoricky odmítli. Ladislav byl umístěn do dětského domova. Vzpomíná, jak byl plný strachu, stesku po domově a tyto emoce vybíjel agresivitou. Po nějaké době byl umístěn do rodiny v Hradci Králové. Vypověděl, že manželé měli staršího syna a všichni byli vášniví sportovci. Byli na něho velmi hodní, ale pořád byl nucen sportovat, především hrát fotbal. Nešlo mu to, tvrdí, jak silně to nenáviděl. Toužil po kytáře, zajímala ho muzika. Cítil se velmi nešťastný, prý ač se pěstouni velmi snažili, věděl, že to jsou úplně jiní, cizí lidé, s jinými zájmy a názory. Pokusil se o útěk, opět byl na nějakou dobu umístěn v dětském domově, následně se opět vrací k babičce.

Další roky prožil poměrně standardně, bez nějakých větších životních výkyvů. Vzpomíná, že jeho největší radostí byla kytara, na kterou několik let šetřil peníze. Vyučil se elektrikářem a následně získal v nástavbovém programu úplné středoškolské vzdělání s maturitou. V této době umírá jeho milovaná babička. Ladislav tak přichází o životní oporu, ale také o bydlení.

Naštěstí v té době již pracuje a je mu přidělen služební byt. Prochází různými vztahy s mnoha ženami. Jednou z nich byla Eva, matka samoživitelka se dvěma syny, která holdovala alkoholu, péči o syny nezvládala a Ladislav vypověděl, že nevěděl, „*co s nimi, neměl na ně nervy*“. Tento vztah byl plný hádek a patologických událostí, dochází i k domácímu násilí ze strany Ladislava.

Další ženou v jeho životě byla prostitutka Zdeňka, se kterou navázal vztah na jednom z pražských privátů. Na otázku, proč si vybral takovou ženu, odpověděl: „*Bylo mi jí líto, byla na tom snad hůř, než já.*“ Z dalšího vyprávění vyplývá, že chtěl tuto ženu vlastnit, „*konečně mít někoho svého a jen pro sebe*“. Zdeňku nejprve zahrnuje dary a drahými zahraničními dovolenými, půjčuje peníze jejím známým, kteří mu vypůjčené peníze samozřejmě nikdy nevrátili. Začíná postupně padat do dluhové pasti. Hádky jsou na denním pořádku, Zdena chce odejít, opět dochází k domácímu násilí. Několikrát jí Ladislav uplatí nákladným darem, aby se k němu vrátila. Říká, že byl jako pomatený.

Nešlo prý snad ani tak o lásku, ale o nesnesitelnou představu, „že by jí měl někdo jiné“. Také tento vztah se po dvou letech rozpadá.

Ladislav vypověděl, že mu pomáhalo pořizovat si hezké věci. Půjčuje si na auto, na moderní hudební vybavení, na zařízení bytu. Neměl z toho výčitky svědomí, cítil, že si to zaslouží, protože nikdy nic neměl a opět vzpomíná na obnošené čepice, kterými ho obdarovával jeho otec. Nepřipouští si rizika, žije bohémský život.

Po nějaké době se seznamuje s Petrou, v té době jí bylo šestnáct let. Petra pochází z rozvedené, problematické rodiny, kde nikdy necítila velkou jistotu, otec ji bil a urážel, stejně tak se choval i k její matce. Petře možná chyběla otcovská náruč, proto se velice rychle na o čtrnáct let staršího Ladislava upíná. V osmnácti letech Petra otěhotní. Nakonec se tedy partneři rozhodují, že se dítě narodí. Postupně se však jejich finanční situace stále zhoršuje, vlivem Ladislavových dluhů. Přes vydatnou pomoc Petřiny rodiny se napětí mezi partnery zvyšuje. Narození syna Štěpána tuto situaci ještě umocní. Ladislav vypověděl, že důvodem hádek byla především finanční situace a péče o dítě. V této době se Ladislav začíná upínat k počítačovým hrám, u kterých tráví celé noci, po příchodu z práce probdělé noci dospává, což k harmonii ve vztahu rovněž nepřispívá. Postupně Ladislav o rodinu jeví čím dál menší zájem, tráví večery mimo domov, jak přiznává, byl Petře nevěrný i s její kamarádkou, protože „ona jen leštila sporák a děcku zadek a na mě neměla čas.“ Opět dochází k domácímu násilí a Petra se se synem stěhuje k rodičům. Ladislav vinu nepocituje, považuje za normální, že muž chodí do práce, žena se stará o děti a domácnost. Považuje za chybu Petry, že nezvládala mateřství, chtěla, aby se na chodu rodiny podílel.

Současnost

Postupně Ladislav propadá patologickému hráčství. Jeho dluhy se neustále zvyšují, přichází o slušné zaměstnání a také o služební byt. Skrývá se na různých ubytovnách před věřiteli. Na syna Štěpána výživné neplatil deset let, dokud mu nehrozil výkon trestu odnětí svobody. Tvrdí, že syna miluje, ale za patnáct let jeho života s ním mnoho času nestrávil. Dárky mu prý nekupuje, protože nemá peníze. Hodně peněz investoval do hudebních komponentů, to je prý jeho jediná radost. V současné době žije v Praze a jak vypověděl, legálně podniká jako revizní technik.

Kazuistika č. 4- Romana

NAROZENÁ: 1991 v Hradci Králové

BYDLIŠTĚ: vesnice poblíž Hradce Králové

RODINNÁ ANAMNÉZA:

Matka Romany:

Věra pochází z Hradce Králové, má jednoho staršího bratra. Vyrůstala v běžné rodině. Finanční situace nebyla nejlepší, ale děti materiálním nedostatkem netrpěly. Otec se však více upnul na syna a Věru to trápilo. Matka byla perfekcionistická na úklid a domácnost vedla pevnou rukou. O své děti se vzorně starala, ale emocionálně se směřem ke svým dětem neprojevovala. Byla pragmatická a chladná. Často se kvůli Věřiným nárokům rodiče hádali.

Věra se vyučila kuchařkou a toužila se brzy vdát, mít děti a odejít z velitelského dohledu své matky. V devatenácti letech se na taneční zábavě seznamuje s Oldřichem. Aniž by se mladý pár stačil blíže poznat, Věra otěhotní. Tehdy si nepřipouští žádné problémy, prioritní je se odstěhovat.

Otec Romany:

Václav pochází z malé vesnice poblíž Hradce Králové, kde také žil s manželkou Věrou a svými dětmi. Byl vždy velký, mohutný a neohrabaný. Měl problémy ve škole a žárlil na svoji jedinou sestru. Rodiče jí milovali a vše jí promíjeli. Zatímco Václav měl problémy, aby se doučil zedníkem, jeho sestra vystudovala vysokou školu. Byla rodiči protěžována nejen v dětství, ale i v dospělosti. Sňatek s Věrou pro něho znamenal spíše únik před nevyrovnanými postoji jeho rodičů k němu a jeho sestře. Dokud rodiče žili, stýkal se s nimi velmi málo, se sestrou úplně přerušil jakýkoliv kontakt.

Romana:

Nedlouho po svatbě Romaniných rodičů se narodí první syn Oldřich, rok poté syn Jiří. Romana byla neplánované dítě. Své dva syny měl otec velmi rád a věnoval jim každou volnou chvíli. Po narození dcery dával najevo své zklamání, že nemá dalšího syna. Romana byla tiché a plačtivé dítě. Dosud si vzpomíná na neustálý strach, aby neudělala něco špatně. Nejlépe jí bylo, když otec nebyl doma. Její bratři si brzy všimli rozdílného chování otce k nim a jejich sestře a začali otcovu náklonnost zneužívat.

Dětství

Romana se stala častým důvodem hádek rodičů. Věra si dobře pamatovala, jak ji odmítal její otec a toto chování nyní viděla u svého manžela. Postupně se vztah mezi Romaninými rodiči začal stále více komplikovat. Romana byla velmi nadané dítě, ale tolik se bála otce, že dělala pořád chyby. Nejen při domácích úkolech, ale i při domácích pracích si počínala neohrabaně. Jak vypověděla, otec jí často říkal: „Vidíš, jsi budižkničemu, tak k tý plotně.“

Puberta

Ač měla Romana ve škole pěkný prospěch, její otec ji nikdy nepochválil, naopak tvrdil, „že holce jsou školy k ničemu“. Proto nesouhlasil, aby šla jeho dcera na střední školu. Dle jeho slov ji on sám také nemá, tak ona ji nepotřebuje už vůbec. Romana se vyučila kuchařkou jako její matka, ale touha po vzdělání byla silnější. Po dosažení plnoletosti nastupuje na střední školu a v nástavbovém studiu získává maturitní vysvědčení.

Mezitím se začal otec chovat velmi hrubě a neurvale i k matce a pomlouval ji i před dětmi. Vymýšlel si, že má matka milence. Zesměšňoval ji a pomlouval i před sousedy. Chtěl mít všechny děti na své straně. Nakonec se Romanini rodiče rozvádějí.

Romana vypověděla, že si nikdy neodpustí, jak mohla otci tak slepě věřit jeho lži: „Vždyť máma byla jediná, kdo se mě před ním kdy zastal, a já jí podrazila nohy.“ Bratři se postupně oženili a Romana zůstala v domě se svým otcem. S matkou byly několik let pouze ve sporadickém kontaktu. Postupně pochopila, že uvěřila smyšleným otcovým lžím a ty roky bez matky jí už nikdo nevrátí.

Současnost

V současné době má Romana čtyři roky přítele a studuje vysokou školu v kombinovaném studiu. V práci spokojená není, ale nemá odvahu zkusit cokoliv jiného. Vypověděla, že byla často terčem šikany na pracovišti, a je na sebe pyšná, že už si vše nenechá líbit. Naopak se často zastane těch, kteří se dostanou do situací, které tak důvěrně zná. Studium je pro ni velmi stresující, chybí jí patřičné zdravé sebevědomí. Ve vztahu je ale spokojená a dle jejích slov si váží každé maličkosti: „Ten můj se dokonce zouvá, umyje nádobí i uvaří. Podporuje mě ve studiu a říká, že to dám, že jsem šikovná a chytrá. To jsem od otce nikdy neslyšela.“

Kontaktu s otcem se vyhýbá, s matkou si k sobě opět hledají cestu. Romana si uvědomuje, že matce velmi ublížila svojí nedůvěrou v ní a ač jí matka nic nevyčítá, vztah byl chováním a pomluvami otce velmi výrazně narušen. Romana dodává, že starší bratr Oldřich se rozvádí, je prý úplnou kopií svého otce.

Romanin otec si žádné pochybení neuvědomuje. S přibývajícím věkem naopak očekává od dcery pomoc s domácností a považuje za samozřejmost, že dcera jeho požadavkům vyhoví. Romana však cítí křivdu, které se na ní otec dopustil, zatím není schopna odpustit urážky a zesměšňování. Na druhé straně jí je otce líto, stal se z něho starý, nevrlý a životem znechucený muž. Dle Romaniných slov zůstal úplně sám.

Romana si nepřeje nic jiného, než se ve svém vztahu s partnerem a do budoucna i se svými dětmi vyvarovat chyb svých rodičů. Ráda by získala tolik potřebnou sebedůvěru a zbavila se zakořeněného pocitu podřízenosti vůči mužům.

Kazuistika č. 5- Petr

NAROZEN: 1976 v Rychnově nad Kněžnou

BYDLIŠTĚ: Letohrad

RODINNÁ ANAMNÉZA:

Matka Petra:

Jana vyrůstala v obci poblíž Letohradu, má starší sestru a mladšího bratra. Rodina neměla vážnější problémy. Vzhledem k rozsáhlému hospodářství netrpěla rodina materiálním nedostatkem, ale celý chod domácnosti byl zaměřen na práci a starost o zvířata.

Vyučila se kadeřnicí a ve 20 letech se vdala za Petra. Jejich vztah byl zpočátku harmonický. Vážnější problémy nastaly po narození prvního syna Petra. V době, kdy se narodí druhý syn Martin, manžel Petr přichází o práci. Napjatá atmosféra v rodině se touto novou situací ještě více zостřila.

Otec Petra:

Dětství prožil jako jedináček pod vedením laxního otce a velmi úzkostlivé matky. Rodina žila v malém bytě v Letohradě a její členové se vždy spíše míjeli. Petrova matka měla o syna abnormální strach, nechtěla jej pouštět mezi vrstevníky. Přesto však se o něho

a jeho pocity nikdy blíže nezajímala. Petrův otec byl netečný nejen k synovi, ale i k manželce. Rodina neprovozovala žádné společné aktivity, dovolené, ani sdílení běžných denních situací.

Petr se vyučil elektrikářem a po vojně se seznámil s Janou. Brzy se jim narodil první syn Petr. Mladá rodina byla touto situací zaskočena a Petr nebyl plně schopen převzít odpovědnost za manželku a dítě. Narození druhého syna Martina, napjatý vztah s manželkou a ztráta zaměstnání u Petra způsobila deprese, nezáměr o rodinu, ani okolí.

Začal často chodit domů opilý, vyčítal Janě své neúspěchy a postupně ji začal obviňovat z nevěry. Byl podezřívavý a stále více agresivní. Oba synové žili v neustálém strachu. Postupně dochází i k fyzickému násilí na manželce i dětech.

Petr:

Po narození prvního syna Petra sice dochází k zakolísání rodinné soudržnosti, ale hlavní zlom nastává po narození Petrova bratra Martina a ztráty zaměstnání jejich otce.

Dětství

Petr byl průměrné, spíše tišší a uzavřenější dítě. Vyhrocenou situací v rodině se jeho introverze ještě více prohloubila. Byl velice samotářský a bojácný. Jak sám vypověděl, často se stával terčem posměchu a narážek již na základní škole. V rodině byly patrné čím dál větší problémy mezi rodiči. Pokud již otec trávil nějaký čas doma, byl většinou opilý a agresivní k manželce i oběma synům. Nevydržel dlouhodobě v žádném zaměstnání a čím dál více své neúspěchy vyčítal ostatním členům domácnosti. V době, kdy Petr ukončoval povinnou školní docházku, se jeho rodiče rozvádějí. Matka s mladším synem Martinem odchází k novému příteli do Prahy a Petr zůstává s otcem.

Puberta

Na střední škole dochází u Petra často ke kázeňským přestupkům, častým absencím a projevům agresivity ke spolužákům. Dohled ze strany otce nebyl dostatečný, o syna se téměř přestal zajímat. Petr vypověděl: *„Bylo to děsný, jak já je všechny nenáviděl. Všichni měli všechno, jen já musel bejt denně s ožralým fotrem, kterej chcal do postele, a máma na mě kašlala taky. Fotr, když makal, tak chvíli, všude ho za chlast vyhodili. Kolikrát jsem neměl ani na svačinu. Ale na pivo a cigára u nás bylo vždycky.“*

Petr se nakonec přes veškeré problémy vyučí obráběčem kovů. Stále častěji utíká z domova za známými do baru. Sám říká, že to byl začátek jeho konce. Alkoholu nikdy příliš neholdoval, ale kamarádi ho naučili hazardu. Přesto, že si práci našel téměř hned po vyučení, většina peněz vždy končí v herních automatech. V této době se Petr seznámí s Andreou. Říká o ní: *„Byla jak blesk z čistýho nebe. Okamžitě jsem se do ní zamiloval. Udělal bych pro ní všechno. To jsem ještě měl šanci.“*

Současnost

Dodělal si řidičské oprávnění na autobus, aby unikl vlivu kamarádů. Chvilí vše fungovalo, Petr byl šťastný a zamilovaný. Bohužel nová práce ho stála většinu času a Andreu viděl velmi málo. Po roce vztahu se s ním Andrea rozchází. Petr vypověděl, že to byl začátek jeho konce. Opět začíná vyhledávat herny a propadá se do závislosti na patologickém hráčství. Často prohraje i tržbu. Aby předešel ztrátě zaměstnání, kompenzuje dluhy půjčkami. Situace ale dojde tak daleko, že jeho závislost již skrývat nejde. Je vyloučen ze zaměstnání. Nový vztah nikdy nenavázal, zanevřel na ženy, topí se v dlužích. Práci vždy nějakou má, ale vzhledem k insolvenčnímu mu mnoho peněz nezbyvá. Jak sám řekl, žije ze setrvačnosti. Se zbytkem rodiny se nestýká. Jediným potěšením mu jsou hrací automaty, přestože Petr konstatoval, že touží po normálním životě, nemá dostatek vůle a sil.

6. 4 Interpretace výsledků

Z provedeného šetření je patrné, že zdravá a fungující rodina je nejdůležitější základ socializace dítěte. S rozpadem rodiny se každý jedinec vyrovnává jinak, ale vzhledem k výpovědím respondentů je zřejmé, že byli rozpadem rodiny ovlivněni i v dospělosti. Podstatným determinantem je také to, jakým způsobem k rozpadu rodiny dojde. V případě úmrtí jednoho, či dokonce obou rodičů je situace traumatizující a nevratná. Pokud dojde k odluce partnerů či manželů, ale péče a zájem o dítě je naplněn, dopady nemusí být tak destruktivní.

Sourozenci Monika a Miroslav

Společnými rysy dvou prvních respondentů, sourozenců Moniky a Miroslava je uzavřenost a nízké sebevědomí. V dětství se jim mnoho podpory ani lásky nedostávalo.

Rodiče byli zaujati až příliš sami sebou. Otec je velmi často kritizoval. Monika byla bita za sebemenší chybu. Otec ji ponižoval z důvodu pohlaví. Dával jí najevo, že jako žena má mnohem menší práva než muž. Tím se u ní mohlo rozvinout podřízené chování. Ani jeden z respondentů se příliš neumí prosadit a nedá se říci, že by ve svých životech byli šťastní. Monika ovšem o mezilidské vztahy stojí, ač je pro ní interakce někdy složitá. Miroslav je k okolí spíše nevšímavý a odmítavý.

Co se týče Moniky, zřetelně z výzkumu vyplývá kopírování stejného chování, které viděla v dětství u matky. Sama se stala obětí domácího násilí a nyní se cítí využívána rodinou svého přítele Ondřeje

U Miroslava je zřejmá absence správného mužského vzoru. U svého otce viděl pouze násilné chování vůči matce. Velmi jej ovlivnil vývoj jeho dětství, které bylo velmi chudé na podněty, nikdy neměl dostatek lásky, zájmu ani podpory. Jeho labilní a křehkou povahu zřejmě ovlivnil i strýc Zdeněk, který v něm ještě podpořil nenávist k ženám. Nedá se říci, že by Miroslav neměl svoji matku Soňu rád. Vztah k ní má, ale velmi majetnický. Chce ji ovládat a vlastnit. Je si vědom, že jeho matka má výčitky svědomí, že mu nezajistila hezké dětství, a situace zneužívá. To, že by Miroslav v budoucnu navázal kvalitní a láskyplný vztah, není moc pravděpodobné. Jeho jednání je disonantní. Neumí naplno projevit své city. Zde se velmi výrazně projevuje citová deprivace z dětství.

Ladislav

Ladislavův případ je patologický již v období jeho příchodu na svět. Nevhodné rodinné klima, povrchní vztah Ladislavova otce k matce a v neposlední řadě zásah rakoviny a smrt matky Ladislava hned na startu do života ho připravila o jednu z nejdůležitějších životních opor. Jeho otec vzhledem k omezené inteligenci, nedostatečné výchově a emocionálnímu založení nebyl schopen svému synovi poskytnout vhodné zázemí. I přes veškerou snahu Ladislavovy babičky došlo k dalším traumatizujícím záležitostem v podobě umístění do pěstounské rodiny a odmítavému postoji ze strany tety a strýce.

U Ladislava se vyvinul obranný mechanismus, díky kterému není v dospělosti schopen vyhodnotit aktuálnost situace. Žije v sebeklamu, není schopen respektovat ženy, uznává svoje počínání jako jediné správné. Svoje chování nepovažuje za nevhodné, má pocit, že má nárok žít, jak sám uzná za vhodné. Nedokáže vycítit svůj omyl v tom,

že často k dosažení svých cílů ubližuje jiným osobám. Nepřipouští si, že zklamal nejen v partnerském vztahu, ale i v rodičovství. S ohledem na to, že své jednání považuje za správné, není do budoucna předpoklad navázání kvalitního partnerského vztahu. Dá se očekávat opětovný sobecký přístup a domácí násilí. Traumatizující dětství, absence mateřské i otcovské lásky Ladislava velmi výrazně poznamenalo.

Romana

Přestože Romana nějaký čas vyrůstala v úplné rodině a z jejího životního příběhu by se mohlo zdát, že se s prožitými záležitostmi vyrovnala, je nutné připustit si hlubokou zakořeněnost prožitého. Nejenže Romana znovu hledá cestu ke své matce, musí ji najít především sama k sobě.

Opět je zde patrné nízké sebevědomí stejně jako u Moniky. Svou roli sehrála v případě obou žen nadřazená role otce a domácí násilí, které bylo páčáno na jejich matkách. Obě respondentky přiznávají problémy v pracovním a osobním životě především z pohledu interakce s okolím.

Romanina šance do budoucna je dána především kvalitou jejího partnerského vztahu. Vzhledem k dosavadnímu pozitivním vývoji je pravděpodobné, že se Romana bude snažit vyvarovat chyb své matky a bude velmi vnímavá k nestandardnímu chování ze strany partnera.

V porovnání s respondentkou Monikou má reálnou šanci získat ztracené sebevědomí a svůj další život stavět na pevných základech. Romanin příklad jasně koresponduje, jak dalece je rozhodující charakter, povahové vlastnosti a celková odolnost konkrétního jedince.

Petr

Petrův případ zcela prokazatelně mapuje, jaké dopady může mít na život jedince v dospělosti nefunkční a nezdravé rodinné prostředí. Konflikty mezi Petrovými rodiči, nedostatek zájmu a lásky Petra výrazně ovlivnilo v dětství. Další vliv měl školní kolektiv, kam Petr nikdy nezapadl. Ač by se mohlo zdát, že se v případě Petra jedná o problémového jedince, který nectí normy, z jeho vyprávění je patrné, že šlo spíše o volání o pomoc. Alkoholismus otce, nezájem matky a nedostatečné socioekonomické podmínky v rodině vše jen podnítily.

Snaha o neustálý únik ze společné domácnosti s otcem a působení nevhodných přátel vyvolala u Petra závislost na hazardu. Z jeho vyprávění je patrné, že přes veškeré finanční a osobní problémy, které mu patologické hráčství způsobilo, mu přináší psychické uspokojení. Zklamání v lásce způsobilo odmítavý až pohrdavý postoj k ženám.

Stejně jako u Miroslava a Ladislava se i u Petra zřetelně objevuje chybějící či nevhodně působící mužský rodičovský vzor. Společným jmenovatelem Ladislava a Petra je psychický únik k hazardním hrám. Všichni tři mužští respondenti vykazují negativní, nevlídný a bezcitný vztah k ženám a neschopnost navázat zdravý partnerský vztah.

Výzkum jednoznačně prokázal, že dysfunkce a patologie v rodině jsou pro dítě bez rozdílu pohlaví zdrojem hluboce traumatizujících zážitků. Přestože ve všech uvedených případech následně došlo k rozpadu rodiny, informanti byli prožitými skutečnostmi ovlivněni nejen ve vztahu k formování své osobnosti, ale i ve vztahu k jiným lidem. Všichni prožili stresující dětství. Společným rysem respondentů je nezdravé pojetí vlastního já. Rozdíl mezi pohlavími je ve dvou základních faktorech. U žen kritika a přehlížení otců zapříčinila naprostou absenci sebevědomí, kopírování podřízeného chování a nezdravý postoj ve vztahu k mužům.

Naopak mužští respondenti si vytvořili odmítavý či majetnický postoj k ženám. Z jejich výpovědí vyplývá, že pro ně žena nebude nikdy rovnocenný partner. Toto jednání opět poukazuje na důležitost působení vhodného rodičovského vzoru. Dá se říci, že všichni respondenti byli vážně ovlivněni především nevhodným působením otců. Muži se také častěji uchýlili k závislosti a na rozdíl od žen neshledávají na svém chování nic abnormálního, a tedy ani do budoucna necítí potřebu ke změně.

6.5 Odpovědi na výzkumné otázky

VÝZKUMNÁ OTÁZKA Č. 1: CO BYLO HLAVNÍ PŘÍČINOU ROZPADU RODINY?

Monika	Násilí ze strany otce směrem k matce i dětem, zásahy prarodičů do rodiny.
Miroslav	Násilí ze strany otce směrem k matce i dětem, zásahy prarodičů do rodiny.
Ladislav	Nízká inteligence otce, nevěra otce, úmrtí matky.
Romana	Násilí ze strany otce, odmítání dcery, komplikovaný vztah rodičů, lži a intriky.
Petr	Alkoholismus, ztráta zaměstnání otce, neschopnost postarat se o rodinu.

VÝZKUMNÁ OTÁZKA Č. 2: JAKÝM ZPŮSOBEM PROŽÍVÁ DÍTĚ ROZPAD ORIENTAČNÍ RODINY?

Monika	Strach z otce, fyzické násilí, kritika ze strany otce, uzavřenost, bojácnost.
Miroslav	Tichý, uzavřený, bez kvalitní interakce s vrstevníky a rodiči, nepřítomnost otce.
Ladislav	Nechtěné, putovní, odmítané dítě, úmrtí matky a nezájem otce a ostatní rodiny.
Romana	Tichá, uzavřená, bojácná, kritika a nenávisť ze strany otce.
Petr	Opomíjený, bez zájmu ze strany rodičů, uzavřený do sebe.

VÝZKUMNÁ OTÁZKA Č. 3: CÍTLI SE RESPONDENTI ROZPADEM RODINY A NÁSLEDNÝM ŽIVOTEM V RODINĚ NEÚPLNĚ NĚJAK OVLIVNĚNÍ?

Monika	Nekvalitní navazování vztahů s vrstevníky, neopětovaná touha po přátelství a uznání, rizikové chování v pubertě, brzké neuvážené mateřství, domácí násilí, finanční závislost.
Miroslav	Dětství, puberta i současnost bez přátel, negativismus, zasmušilost, uzavřenost do sebe, patologická závislost na matce.

Ladislav	V dětství a pubertě rozvoj agresivity, majetnický postoj k ženám, nepřítomnost vhodných mužských vzorů, patologické hráčství.
Romana	Nedůvěra sama v sebe a své schopnosti, nejistý postoj k mužům, nevratně narušený vztah s otcem, problematický vztah s bratry.
Petr	Snaha o připoutání pozornosti agresivním a rizikovým chováním, nepřítomnost kvalitních mužských vzorů, chladný vztah s matkou, nevyrovnaný postoj k ženám, rozvoj patologického hráčství.

VÝZKUMNÁ OTÁZKA Č. 4: OVLIVNIL ROZPAD ORIENTAČNÍ RODINY VZNIK, VÝVOJ A KVALITU JEJICH PARTNERSKÝCH VZTAHŮ A RODIČOVSTVÍ?

Monika	Navazování nevhodných vztahů, kopírování podřízeného chování, jaké viděla u matky, finanční závislost, domácí násilí, nedostatek sebevědomí, pocit neschopnosti, nedůvěra v sebe. Žije s mužem, vůči kterému se opět cítí v podřízené pozici. Se synem má dobrý, zdravý vztah.
Miroslav	Nikdy nenavázal kvalitní přátelský ani partnerský vztah. K ženám chová nenávistný postoj, matku považuje za svůj majetek, nemá dobrý vztah ani se sestrou. Nemá zažité zdravé chování muže k ženě. O partnerství ani otcovství nestojí.
Ladislav	Patologické vztahy s prvky domácího násilí, majetnický a přezíravý postoj k ženám. Ze všech neúspěchů viní své partnerky. V současné době vztah nemá. Vznikly mu obrovské dluhy vlivem patologického hráčství, ve kterém přesto pokračuje. Se synem se téměř nestýká a finančně na něho nepřispívá. Kopíruje chování svého otce.
Romana	Neustálé obavy a strachy z každodenních situací, strach z kritiky, kterou neustále zažívala ze strany otce, ale i bratrů. Postupně si však jako jediná z respondentů plní své sny. Navázala zdravý partnerský vztah s mužem, který ji podporuje. Do budoucna touží po spokojené rodině a chce se vyvarovat všech chyb svých rodičů.

Petr

Vede samotářský život, o partnerku by stál, ale má nedůvěru k ženám. Tím, že byl milovanou ženou opuštěn, se cítí ukřivděný. Cítí křivdu také vůči matce, která se s jeho bratrem odstěhovala k jinému muži. Jeho finanční situace je vlivem patologického hráčství katastrofální.

ZÁVĚR

Je zřejmé, že rodina je primární sociální skupina, která velmi výrazně ovlivňuje socializaci dítěte a jeho postoje do budoucího života. V rodině dítě přejímá hodnoty, normy, kulturu. Rodina také ovlivňuje postoje k sexualitě a vnímání vlastního, i druhého pohlaví. V případě absence jednoho rodičovského vzoru, ať mužského, či ženského se může stát, že si dítě neosvojí správné vzorce chování.

Pro vývoj dítěte je optimální vyrůstat ve zdravé, funkční rodině, která je svázána pevnými citovými pouty. Existuje však mnoho důvodů a situací, kdy vznikne rodina neúplná. Nemusí vždy znamenat, že pokud jeden rodič chybí, nelze z dítěte vychovat slušného a sebevědomého jedince. Velmi však záleží na psychologické erudici rodiče a vlastnostech dítěte. Podstatný je také věk, kdy dítě začne žít v neúplné rodině a v neposlední řadě situace, proč ke vzniku neúplné rodiny došlo. V případě velmi schopného rodiče, který své dítě podporuje, je nižší pravděpodobnost, že si dítě ponese následky do budoucna. Náš výzkum prokázal, že negativní následky do dospělého života si nesli respondenti, kterým chyběla pozornost, láska, zájem a v neposlední řadě správné rodičovské vzory.

Z provedeného výzkumu také vyplývá, že vznik neúplné rodiny a následný život v ní dítě velmi ovlivňuje. Velmi výrazně se zde prokázala absence správných rodičovských vzorů a také nápodoba chování. Podstatné je však podotknout, že setrvání v rodině, kde se vyskytuje agrese, násilí a nějaký druh závislosti může dítěti uškodit ještě mnohem více, než život s jedním rodičem. Zkoumané rodiny byly založeny na dodržování rigidních hranicích, nebyly schopny aktivně reagovat na změny a přizpůsobit se jim. Jako celek nikdy nevytvořily pevná pouta založená na vzájemném citu, důvěře a podpoře.

Dlouhodobý dopad na děti z rozvrácených rodin, kde tyto základní aspekty chyběly, se projevil především v jejich osobním sebehodnocení, problémy v interakci s okolím, neschopnosti navázat či si dlouhodobě udržet spokojený vztah. V případě přítomnosti násilí, agrese a závislosti v rodině se negativní dopady projeví ještě výrazněji.

Cílem této práce bylo přinést pohled na konkrétní rodinné situace a individuální prožitky respondentů. Všichni byli ovlivněni negativními zkušenostmi, které si nesou do budoucna. V tomto kontextu je podstatné se zamyslet nad větší podporou státu a institucí rodin s dětmi, více apelovat na snahu problémy v rodině řešit. Momentální trend spíše vykazuje jako snažší řešení od problémů v rodině utéci.

To, jak se dítě s rozpadem rodiny vyrovná, je otázkou především postoje rodičů k nové situaci, ale podstatnou roli hrají i povahové vlastnosti konkrétního dítěte. Výchova nového člověka v samostatného a spokojeného jedince je nesnadný úkol i pro rodiče, kteří mezi sebou chovají pevný a kvalitní vztah. O to těžší je pro rodiče osamělé. Tato práce prokázala, že děti z neúplných rodin, které v rodině zažily strach a násilí, kterým rodiče neposkytli dostatečnou oporu a láskyplný vztah, nedokáží mnohdy prožít plnohodnotný život. Dá se tedy říci, že rozpad rodiny se jednoznačně negativně projevil na jejich životě v dospělosti.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literatura:

BALLNIK, Peter. *Otcem i po rozvodu*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0150-2.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. *Diagnostika dítěte předškolního věku: co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let*. 2. vydání. Brno: Edika, 2015. Moderní metodika pro rodiče a učitele. ISBN 978-80-266-0658-1.

ČESKÁ REPUBLIKA. Ústavní zákon č. 1/1993 Sb.: *Ústava České republiky*: ve znění pozdějších ústavních zákonů. Praha: Sagit, 2015. ISBN 978-80-7488-103-9

ČESKÁ REPUBLIKA. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb.: *Listina základních práv a svobod*: ve znění pozdějších ústavních zákonů. Praha: Sagit, 2015. ISBN 978-80-7488-103-9.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Moderní psychologie pro právníky: [domácí násilí, stalking, predikce násilí]*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2207.

DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986. Hálkova sbírka pediatrických prací (Avicenum). ISBN 08-040-86

ELLIOTT, Julian a Maurice PLACE. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie*. Praha: Grada, 2002. Psyché (Grada). ISBN 80-247-0182-0.

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozšířené a aktualizované vydání Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0.

FONAGY, Peter a Mary TARGET. *Psychoanalytické teorie: perspektivy z pohledu vývojové psychopatologie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-993-3.

- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výskumu*. 4., rozšířené vydání. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2008. ISBN 978-80-223-2391-8.
- HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy: 2.*, přepracované a doplněné vydání. 1. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-9817-2.
- JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2284-9.
- JEDLIČKA, Richard. *Psychický vývoj dítěte a výchova: jak porozumět socializačním obtížím*. Praha: Grada, 2017. Psyché (Grada). ISBN 978-80-271-0096-5.
- KOHOUTEK, Rudolf. *Vývoj a výchova dítěte v rodině*. Brno: CERM, 1998. ITEM. ISBN 80-7204-105-3.
- KRAUS, Blahoslav. *Životní styl současné české rodiny*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-544-8.
- KUKLA, Lubomír. *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha: Grada 2016. ISBN 978-80-247-3874-1.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Vydání 3. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-853-8.
- MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Děti, rodina a stres: vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, 1994. ISBN 80-85824-06-X.
- MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER. *Výpravy za člověkem*. Praha: Odeon, 1981. ISBN AS13131.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2., rozšířené a přepracované vydání Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-24-9.

MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4550-7.

PIAGET, Jean a Bärbel INHELDER. *Psychologie dítěte*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-146-0.

PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-039-2.

POUPĚTOVÁ, Šárka. *Netrapte se po rozvodu: [právní rozvod a psychorozvod, děti rozvedených rodičů, nový vztah, nová rodina]*. Praha: Grada, 2009. ISBN 8024720469.

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-3006-6.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Jak řeší rodinné krize moderní žena*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1567-8.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krizová intervence pro praxi*. Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0586-9.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4., rozšířené a přepracované vydání Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2., doplněné a přepracované vydání Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK, ed. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6.

Úmluva o právech dítěte a související dokumenty. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2016. ISBN 978-80-7421-120-1.

Internet:

JANOŮŠEK, Jaromír. *SOCIÁLNĚ KOGNITIVNÍ TEORIE ALBERTA BANDURY* [online]. Katedra psychologie FF UK, Praha: Československá psychologie I ročník XXXVI I číslo 5, 1992, s. 14 [cit. 2017-10-11]. Dostupné z: <http://files.self-efficacy.webnode.cz/200000016-37ba938b4a/Janousek.pdf>

Zákon č. 89/2012 Sb.: Občanský zákoník [online]. 2012 [cit. 2018-03-12]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89#cast1>